శ్రీరస్తు.

ఘనదర్పణం.

శ్రీచాడ సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజులగారిచే

రచింపబడి

ఇది

శ్రీచాడ వెంకటనారాయణావధానిచే

Vizag విశాఖపట్టణము

విజయరామచంద్ర ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపించి

ప్రకటింపబడియె.

Printed at the V. R. C. Press, Vizagapatam.

1915.

వెల రు 0-8-0] [పోస్టేజీగాక

శుభమస్తు.

అవిఘ్నమస్తు.

శ్రీమద్గురు చరణారవిందాభ్యాంనమః॥

యన్మాయాగుణ సంప్రవాహ రహితం విజ్ఞానసారం పరం తద్బ్రహ్మాహమితి ప్రశాంత మనసా ధ్యాత్వా సదా నిర్మలం॥ కౌమారాది విశేషశాస్త్రమనిశం జ్ఞాత్వాకరో మ్యుత్తమం వ్యాఖ్యానం ఘనదర్పణస్య విదుషాంబోధాయ సంక్షేపతః॥ వేదార్థతత్వ ప్రతిపాదితావ్య యబ్రహ్మైక్యచిత్తం పరతత్వవేదినం॥ శ్రీ చాడ లక్ష్మీనరసావధానినం మత్తాతమాచార్య మహంనమామితం॥ నిగమాగమసారజ్ఞం శ్రీమన్నిష్ఠల వంశజం రామావధానినం వందేమద్గురుం లోకపూజితం॥ కౌమారవ్యాకరణే సర్వశిక్షా సుచలక్షణవత్॥ ఘనస్య బహుత్వేన లక్షణాభావాత్। సూక్ష్మతః॥ సూత్రవచన రూపేణోక్తత్వాచ్చ ఘనావధానం నవక్తవ్య మితి కేచిద్వదంతి॥ తదసంగతం॥ కుతః॥ కౌమారావ్యాకరణె సర్వశిక్షా సుచవిలోమ లక్షణస్య కుమారవ్యాసాదిభి రుక్తత్వాత్॥ విలోమత్వంనామ॥ జటామాలా శిఖారేఖాధ్వజోదండోరథోఘనః॥ అష్టవికృతయః ప్రోక్తాః క్రమపూర్వామనీషిభిరితి వసిష్ఠ శిక్షాయాముక్తత్వాత్। అష్టావధానానాం విలోమత్వం ప్రసిద్ధం॥ ఏతేషామష్టావధానానాం విలోమ

దిత్రిశ్రుతః। సంవత్సర మభిభరభి భన్సంవత్సరగ్ సంవత ర
మభిభస్తంత మభిభస్ంవత్సరగ్ సంవత్సరమభిభస్తం॥ ఇత్యా
దీని। ఏతేషు గ్రహణేషు ఏతేషాం సూత్రాణాం ప్రవర్తకత్వాత్॥
కౌమారవ్యాకరణే విలోమలక్షణం సుతరామస్తి॥ తస్మాత్॥
సల్లస్యాపిలక్షణగ్రంథస్య॥ సంహితాసంధిష్వపి న సంధిస్యా
ప్రవర్తకత్వాత్। బహువిద్వజ్జనాదృతత్వాచ్చ ఘనావదాన
మావశ్యక మక్ష్యతవ్య మితిసిద్ధాంత। అలమితిప్రసంగేన॥ అథ
ప్రకృతసల్లాణ మూలవచనానాం మయావ్యాఖ్యానంక్రియతే॥ ప్ర
ణమ్యలంబోదర మంబుజాక్ష మీశానకుమార్యాగవచనాంచదే
వీం॥ సతాంముదేహం పునదర్పణం తత్కౌమారశిక్షాం ప్రసమీ
క్ష్యవక్ష్యే॥ లంబమానఉదరంయస్యసః॥ లంబోదరః। తంగ
ణాధిపతిం। అంబునిజాయతే ఇత్యంబుజే అంబుజే ఇవఅక్షిణీ
యస్యసః అంబుజాక్షః। తంశ్రీమహావిష్ణుం ఈశానం శ్రీమహే
శ్వరంచ ఆర్యాంపార్వతీంచ సాంగిరాందేవీం సరస్వతీంచ
అహంప్రణమ్య తత్ప్రసిద్ధాః కుమారస్యేదం కౌమారం ప్రా
తిశాఖ్యంశిక్షాః వ్యాసశిక్షాదయః కౌమారంతాశ్చశిక్షాః కౌమా
రశిక్షా॥ తాసమీక్ష్యసమ్యగాలోచ్యసతాం విదుషాముదేసం
తోషాయ పునదర్పణం నామగ్రంథంవక్ష్యే। వచనం ఉదీత్య
సంహితాపూర్వం పదక్రమజటాఘనాన్ శిక్షాదిశాస్త్రద్వయ
సంకుర్యాత్కౌమారసంయుతం పూర్వం ప్రథమంగురూపది
ష్టం సంహితాం అధీత్యనంతరంపదసంచక్రమశ్చ జటాఘనశ్చ
పదక్రమజటాఘనాంతాన్। అధీత్యానంతరం కౌమారేణసంయు
తం। శిక్షాదిశాస్త్రద్వయసంశిక్షా। అదయోయస్యతత్ శిక్షాదిశ

క్షాదిషట్ శాస్త్రాంత శిక్షాదిశాస్త్రం శిక్షా నామవ్యాసశిక్షాద
యః॥ శాస్త్రం నామ కుమార వ్యాకరణం ఏతేషాం అధ్యయనం
కర్యాత్ పదానాం సంధిరుచ్ఛ్వాసే సంహితానవసానగా। అను
లోమవిలోమాభ్యాం నాద్విధా పదమంతగం। ఉచ్ఛ్వాసే ఏకప్రా
ణే ఏకోచ్ఛ్వాసే పదానాంక్రమేణ అవసానం గచ్ఛతీత్యవసాన
గాన అవసానగా అనవసానగా యాసంధిః। ఉచ్యతే। సాంహితే
తి విజ్ఞేయా। సైవ। అనులోమవిలోమాభ్యాంద్విధా। అనులోమ
సంహితా। అక్షసంహితా। విలోమసంహితా। పౌరుష సంహి
తా। అపౌరుష సంహితా। యథా। నమో హిరణ్యబాహవే సేనాన్యే
దిశాంచపతయే నమో నమః। పౌరుషసంహితా యథా। ఉపోసే
వినుపాపాపాసెన్ను వ్వినుపాపాపేన్ను। మిమీతే యాతయా
మ్నియా యాతమ్నియా యాతయామ్నియా యాతయామ్నియా మి
మీతే మిమీతే యాతయామ్నియా యాతయామ్నియైవ నైవా యా
తయామ్నియా యాతయామ్నియా మిమీతేమిమీతే యాతయామ్ని
యా యాతయామ్నియైవ। వచనం। వర్ణాక్షర స్వరాంగానాం
సంధయస్తు యథాక్రమాత్। పృథక్పృథగనూపోక్తా శ్చతస్ర
స్సంధితాస్స్మృతాః। వర్ణాశ్చ అక్షరాణి స్వరాశ్చ అంగానిచవ
ర్ణాక్షర స్వరాంగానితేషాం యథాక్రమాత్ పృథక్పృథక్ ద్వ
యోర్వ్వర్ణయో స్సంధిస్సంహితేత్యర్థః। ద్వయోర్వర్ణయో స్సంధిః। వ
ర్ణసంహితా ద్వయోరక్షరయో స్సంధిః। అక్షరసంహితా। ద్వ
యోస్స్వరయో స్సంధి। ద్వయోరంగయో స్సంధిః। అంగసంహితా।
ఏవం ప్రకారేణ అనులక్షణ విధిమనునృత్యయాశ్చ తత్ర సంధ
యః ప్రోక్తాః సంహితాః వర్ణాక్షరస్వరసంహితా ఇతి స్మృ

కాం౩। యథా వర్ణసంహితా। యజ్ఞస్య ఘోషదసీత్యత్ర స్వర
పూర్వం వ్యంజనం ద్విర్వర్ణం వ్యంజనపరమితిసూత్రేణ జకా
రస్య స్వరపూర్వత్వేసతి ద్విత్వప్రాప్తిః। సవర్ణసవర్గీయపర
ఇతిసూత్రేణ తస్య జకారస్య సవర్గీయ ఇకారేపరేసతి ద్విత్వ
నిషేధప్రాప్తిః। పునః। నానుత్తమ ఉత్తమ పర ఇతి సూత్రేణ త
స్య జకారస్య ఉత్తమసవర్గీయపరత్వాత్। పునః। ద్విత్వప్రాప్తి
ర్భవతి। ఏవం వర్ణసంహితాభవతి। అక్షరసంహితాయథా। యథా
అసిస్వదా అసీత్యత్ర జటాయాంఘునసీనా అసిస్వధా స్వధాస్య
సిస్వఇత్యత్ర దీర్ఘం సమానాక్షరే సవర్ణ పర ఇతి సూత్రేణ స
వర్ణదీర్ఘప్రాప్తిస్సతి। నధామాపాఇతిసూత్రేణ తస్యసవర్ణ దీర్ఘ
స్య నిషేధప్రాప్తిః। పునః। అమినంతాన్ష ఇతి అన్ష గ్రహణ
సామర్థ్యాత్ జటాయాన సంధిషు సవర్ణదీర్ఘ ప్రాప్తిర్భవత్యేవ
ఏవం అక్షరసంహితా స్వరసంహితా యథా ఊహాలిదిక్షు ది
క్షూహాలుర్వ్యాహతి దిక్షే వేత్యత్ర జటాఘునసంధిసమయే। ఊభావే
చేతిసూత్రేణ యత్ర ఊభావః తత్రస్వరితప్రాప్తిః। లక్ష్యతే।
తథాసతి। ఊభావేత్యత్ర ఉకారశ్చ ఉకారశ్చ ఉకారౌత
యోర్భావః ఊభావ ఇతివిగ్రహేణ దిక్షూహాలీత్యత్ర ఊభావ
త్వంనాస్తి। కించ। ఉచ్చాభ్యాం నీచఉత్సస్యాత్ప్రశ్లిష్ట సంధి
తోయమ ఇతివచనేన నీచఉత్వ ఇత్యత్ర స్వరస్యాకారతోత్తర
ఇతివచనేనాపి చతపరః స్తతాహ్వలస్యేతిసూత్రేణచ ఉకారస్సైవ
వతస్మాత్। దిక్షూహాలీత్యత్ర ఉదాత్తముదాత్తవతీతి సూత్రేణ
ఉదాత్త ఏవ భవతీత్యర్థః। నతుస్వరితః। ఏవంస్వరసంహితా అం
గసంగ్రహితా యథా। ఋతావరీసూర్జిణీ రూర్జిణీ ఋతావరీ ఋ

తావరిసూన్లీ రిత్యత్ర ఋకారవరభూతేచ రేఫః పూర్వాంగ
తా భవేదితి వచనేన ఋకారే వరేసతి రేపస్య పూర్వాంగ
త్వేప్రాప్తే సతిపరాంగం ప్రచయాద్భక్తిః ప్రచయేత్స్వపరేచ
ర ఇతి వచనేన రేఫస్య ప్రచయ ఋకారపరత్వాత్ రేఫస్య ప
రాంగప్రాప్తిర్భవతి ఏవం అంగసంహితా ప్రకరణం ఏవం
ప్రకారేణచ తత్రసంహితా స్మృతా పదవత్సంహితా యత్ర
నకారత్వం సాంహితం భవేత్। సంహితాప్రకృతిర్జ్ఞేయా స్వైత్తా
స్సంహితాస్మృతా। యత్రయత్ వేదభాగే సాంహితం నంహి
తా సంభలక్షణం నకృతంభవేత్ పదమివభవతి సాప్రకృ
తిసంహితేతి జ్ఞేయా। యథా। జ్యాయుష్యగ్ సమసేపారయంతీ। అసి
స్వధాస్వధాస్యసి స్వధా అస్యసి స్వధాస్యసి స్వధా అసి। నను।
అసి స్వధాస్వధా సీత్యత్ర ఘనసమయే ప్రకృతి సంహితా కా
ర్యంకథనభవతీతిచేత్ ప్రాతిశాఖే అన్షగ్రహణ సామర్థ్యాత్।
అన్షసంధిషు। ప్రకృతిసంహితా లక్షణంప్రవర్తతే। నత్। పౌన్
షసంధిషు। నను। ఘనేద్వాదశసంధ ను ఇతివచనేన సర్వేషున
సంధయ। పౌన్షా ఆన్షసంధయః కుత్రవర్తత ఇతిచేత్।
ఘనసంధిషు ఆన్షపౌన్ష భేదలక్షణం ఉత్తరత్ర వర్తతే। కిం
చ। వచనసూత్రయోః స్సామాన్య విశేషవిచక్షణేశిక్షాచప్రాతిశా
ఖ్యాంచ విరుద్ధే భవతోయది। శిక్షాస్యాద్దుర్బలాత్రైవ సింహ
స్యైవ మృగియ్యదేతిన్యాయేన అమినంతాన్ష ఇతిసూత్ర ప్రాతి
బల్యాత్ విలంఘునంచ నవరంత వరంస్వరం అవర్ణానీజ్యామి
జ్యాం మష్టలక్షణమీరితం ఇతివచనోక్తలక్షణ ప్రయుక్తం సుప్తి
ఙంతాదిభేదేన వ్యాకరణ ప్రసిద్ధ సుబంతతి జంతాదిభేదేన క్ర

మేణ పదానుక్రమేణయత్। అక్షరంతత్। అధ్యాయ పదమిత్య ర్థ స్య। యథా। ఇంద్రః। వృత్రాయ। వజ్రం। ప్రేతి। అసాత్ ఉచ్చార్యసంహితావద్వే పదేషో ర్క్వావప్త్రం। పునఃసంవ ధ్యా దుత్తరేణై వక్ర మోర్ధాంతం సమాపయేత్। ద్వేపదే సంహితా వదుచ్చార్య। తత్రద్వయోః పదయోః ఉత్తరం ద్వితీయ్యాపదం పునరుక్త్వాదుత్తర పద్యైవ సంద ధ్యాత్। ... అధ్యాయానుక్రమ ... యథా। దేవాన్। ... నయజనం। దేవ ... జనమిత్య వసాయ। దేవయజనమిత్యేవ---యజనం। ... -అంతం ... మాం ... సర్వాత్॥ యథా ... హా। హాయత్। ... దే ప్రదా ... వదే ... అను వాకా ... ... సంక్రించ ... పదమన్యే విరామః। కథంపాత్ ... ఏప్యవసా నే ... ఇతి ... సంహితే। ... విప్ర ... ప్రచోదితమిః ... మత ... ఈ ... పదమన్యే విప్రైత్వం నిత్యం। పదద్వయం క్రమాదుక్త్వా ద్వితీయ్యం ప్రథమం పునః। పునశ్చక్రమవ ... జటా ... పదద్వయం క్రమాత్। పదానుక్రమాత్। సంధి ... ఉక్త్వా అనంతరంపునః తద్వయోర్ద్వితీయ్యం ద్వితీయపదం చ పునః ప్రథమం చటుక్త్వా తతః క్రమవ ... సాజ టాస్య ... యథా। ఇహ్యైహా ... మేపామిహ ... ... హైసాం॥ వ॥ అర్ధర్చస్యాదితో భూ ... మాదంతా ద్విపద్య ... ॥ ఆదించాంత నమేకేనం క్రమ ... బాధ్యతే। అర్ధర్చస్యాది తః క్రమాత్। అనుక్రమణ క్రమం ... యాత్। తదంతతః॥ విత ర్ధ్యమాత్। విలోమతః క్రమం ... యాత్। పునః మధ్యతః వి

లోమేన ఆదింఅర్ధర్చాదించమధ్యతః। అనులోమేన తదంతంచ
ప్రాపయేత్ సాక్రమమాత్రేత్యుచ్యతే। యథా॥ యుంజానః॥ ప్ర
థమం। ధియస్సవితా। ప్రథమం మనః। సవితాతత్వాయ తత్వా
యసవితా। మనఃప్రథమం। సవితాధియః। ధియఇతిధియః। ప్రథ
మంయుంజానః। ఏవంసర్వత్రవక్తవ్యః। ప్రాతిశాఖ్యాది శాస్త్ర
జ్ఞైర్మునిభిర్యా జటోచ్యతే। సంహితస్స్వపదోర్ద్వావేచ్ఛిఖా సమ్య
గుదీరితా। ప్రాతిశాఖ్యం ఆదిర్యేషాంతాని ప్రాతిశాఖ్యాదీని॥
ప్రాతిశాఖ్యాదీనిచతాని శాస్త్రాణిచ ప్రాతిశాఖ్యాది శాస్త్రాణి
తానిజానంతీతి ప్రాతిశాస్త్రాది శాస్త్రజ్ఞాః। తైర్మునిభిర్యాజటా
ఉచ్యతే అర్ధర్చస్య। ఆదితః। అనేకానిపదానిప్రోక్త్వాపృథక్పృ
థక్। ప్రత్యేకం ప్రత్యేకం విలోమేన క్రమం జటాంఘనంవా
వదేద్యది సారేఖాపరికీర్తితా। యథా। ఇంద్రోవృత్రాయ। వృ
త్రాయేంద్రః। ఇంద్రోవృత్రాయ। వృత్రాయవజ్రం। వజ్రం
వృత్రాయ। వృత్రాయేంద్రః। ఇంద్రోవృత్రాయ। వృత్రాయ
వజ్రం। వజ్రంప్ర। ప్రవజ్రం। వజ్రంవృత్రాయ। వృత్రాయేం
ద్రః। ఇంద్రోవృత్రాయ। వృత్రాయవజ్రం। వజ్రంప్ర। ఏవం
అర్ధర్చాంతం సమాప్తింకుర్యాత్। ఆదితఃక్రమవద్బ్రూయాదం
తతోపివిపర్యయాత్। అర్ధర్చస్యైవయుక్తోయో మునిభిర్ధ్వజఈరి
తః॥ అర్ధర్చస్యాదితఃక్రమాత్।అనుక్రమేణక్రమాదీన్‌బ్రూయాత్।
తస్యఅంతతః। విపర్యయాత్। విలోమెనచబ్రూయాత్। ఏవం
ప్రకారేణయః। గ్రంథః। ఉక్తః। సః। మునిభిః। ధ్వజావధానమి
తీరితం। యథా। ఉభావాం। వామింద్రాగ్నీ। ఇంద్రాగ్నీ ఆ
హువధ్యై। ఏవంఅంతంనయేత్। విలోమేనయథామాదయధ్యై

సహ। సేఃహరాధసః। రాధసఉభా। ఉభాహువక్షై|ఆహువధ్యా ఇంద్రాగ్నా। ఇంద్రాగ్నీవాం। వాముభా। ఏవంవదేత్॥ వ॥ క్రమముక్త్వాక్రమేణైవ విలోమాత్సంధితోవదేత్। అర్ధర్చస్యై వముక్తోయః క్రమదండ ఇతీరితః। అర్ధర్చస్యఆదితః అనుక్రమేణ క్రమముక్త్వాతం విలోమసంహితావత్। ఉక్త్వైవం అనేనక్రమేణ అనుక్రమేణ ఉక్త్వా పృథక్పృథక్|ప్రతిక్రమాంతాత్। పూర్వోక్తక్రమేణ విలోమేనసంధితః। సంహితావత్వదేత్। ఏవంయః గ్రథః ఉక్తః సః క్రమదండ ఇతీరితః।యథా। దేవామనుష్యాః। మనుష్యాదేవాః। దేవామనుష్యాః। మనుష్యాపితరః। పితరోమనుష్యాదేవాః। దేవామనుష్యాః। మనుష్యాపితరః పితరస్తే। తేపితరోమనుష్యాదేవాః॥ వ॥ సమారభ్యాదితోర్ధర్చాస్పృథక్పృథక్క్రమవదేత్। తేషామనుక్రమాదంతం నయేదేవం। రథస్మృతః। ఆదితః అర్ధర్చాన్ ఆరభ్యపృథక్పృథక్। ప్రతిమంత్రస్య అనుపూర్వేణ క్రమాధ్యాయాదికం వాక్యగ్రంథంవావదేత్। తేషామర్ధర్చానా మానుపూర్వ్యేణ ఏవం పృథక్పృథక్ క్రమాదికం వాక్యగ్రంథంవా ఉక్త్వా చతుర్ణాం అర్ధర్చానాం అంతం నయేచ్చేతితి రథేరధావధానమితిస్మృతం। యథా। సావిత్రాణి జుహోతి। విష్ణుముఖావై। ఉక్థ్యన్నయజ్ఞోవై। దేవాసురాస్సంయత్తాః। జుహోతివిస్తూత్యై। వైదేవాః। వాఏషః। సయత్తా ఆసన్। ఏవమేవ సమాప్తింకుర్యాత్।వాక్యగ్రంథోయథా। బ్రహ్మసందత్తం తస్మైజిన్వతం। ఉద్ధన్యమానమస్యా అమేధ్యం। దేవాసురాస్సంయత్తాఆసన్। ఉభయముహా ఏతే ప్రజాపతేరధ్యసృజ్యంత। క్షత్రగసంక్షత్రిం—తం। అపహ్మాస్మానం॥ తు॥ తే

దేవావిజయన్తః। దేవాశ్చాసురాశ్చ। ఏవంరథావధానం॥ వ॥
జటాముచ్చార్య విధివత్తృతీయం సంహితేపఠేత్। విలోమేనాను
లోమేన పఠేచ్చేత్స ఘనస్మృతః। విధివత్। యథాశాస్త్రేణద్వ
యోః పదయోః। జటాముక్త్వాతదుత్తరం తృతీయంపదం సంహి
తావదుక్త్వాతతః విలోమేన అనులోమేనచ పదత్రయం పఠే
చ్చేత్। సః ఘనస్మృతః। యథా। ఆహాహాహాహాహాహాగగ్గరి
రిహాహాసోహాగరిః। తయాతయాతయోహీహ్యా తయాతయోహి ఏ
హీహ్యాహ్యాహ్యాహ్యా। ఇహ్యాహీహ్యారోహారోహాహీహ్యారోహా॥ వ॥
ద్విపదోష్టాదశపదః సప్తదశభిర్యుతః త్రయోదశ పదశ్చేతి
చతుర్ధాఘనఈరితః। ద్విపఘనః। అష్టాదశపదఘనః। షోడశపదఘ
నః। త్రయోదశపదఘనః। ఏవంప్రకారేణ తైత్తిరీయగ్రంథ
ఋషిభిః చతుర్విధాఘనఃప్రోక్తః। ఘనస్యచాతుర్విధ్యత్వం ఉ
త్తరత్ర వచనరూపేణ స్పష్టీకృతం॥ వ॥ యత్రద్వయోశ్చ పద
యోస్సమాన స్వరవర్ణయోః। తృతీయఘనోనస్యాత్తత్రైవ
ద్విపదోఘనః యత్రద్వయోస్సమాన స్వరవర్ణయోః। పదయో
స్సతోః తత్ర ఉత్తరేణ తృతీయేనపదేనఘనోనస్యాత్। తస్మాత్।
క్రమవత్ ద్విపదఘనః। ఇత్యర్థః। నమోనమః। భేషజంభేషజం।
సువస్సువః। దేవోదేవః। గాయత్రీగాయత్రీ। సంవత్సరససంవ
త్సరః। సమానస్వరవర్ణపదయోరితికిం। తరతితరతితరతితరతి
తరతితరతి బ్రహ్మహత్యాం బ్రహ్మహత్యాం తరతితరతి తరతి త
రతి బ్రహ్మహత్యాం అసూతాః సూతాః గాతాః సూతాః సూ
తాః సూతాః రజసోరజసస్సూతాః సూతాఃసూతాఃసూతాః
రజసః తేతేతేతేతేతే పాదంపాదం తేతేతేతే పాదం ఉపశయఉ

పళయ ఉపళయఉపళయఉపళయ ఉపళను భ్రాతృవ్యాపను
త్యై భ్రాతృవ్యాపనుత్యా ఉపళయఉపళయఉపళయిఉపళమె
భ్రాతృవ్యాపనుత్యై॥అగ్నిదగ్నినగ్నినగ్నిదగ్నిదగ్నిర్ విష్వగ్గిన
గ్నిదగ్నినగ్నిర్ వి।మామామామామామామానామావామామామా।
మామామామామా మాహిగ్ సీర్ హిగ్ సీర్మామామాహిగ్ సీః। న
నుత్రయాణీం పదానాం చతుర్ణామపినాఘనప్రప్రసిద। అత్ర
తుదహ్యమో పదయోః నః కథముద్యతే॥ సత్యం। అత్ర జటాకా
లే పంచసంధ్యభావేపి యథా॥ ఏకసంధిరేవ జటాభవతి। తస్మై
వక్రమ జటావద్ఘన ఇత్యర్థః॥ వ॥ త్రిక్రమస్య జటాముక్త్వా
చతుర్థం సంహితోభవేత్॥ విలోమేనానులోమేన చాష్టాదశపదో
ఘన। ప్రథమంత్రిక్రమస్య విధివత్। జటాఉక్త్వాతతః చతుర్థం
చతుర్థపదం తేనసహాసంహితా వదుక్త్వాతత్పదం చతుష్టయం।వి
లోమేన అనులోమేనచ వదేచ్చేత్। నః॥ అష్టాదశపదఘున ఇ
త్యర్థః। యథా। అర్యమాయాతి యాత్యర్య మార్యమాయాతివృష
భో వృషభో యాత్యర్య మార్యమాయాతివృషభ॥ వ॥ త్రిక్ర
మేపూర్వపదేనయుక్తైద్వయం ఃజటావత్రిక్రమవస్తుశేషం। ఉ
క్త్వాపివిలోమాదనులోమత శ్చేద్వదెద్ఘనష్షోడశబిపత్రైస్యాత్॥
ఘనసమమెత్రిక్రమషు నస్యపూర్వపదే ననంధానత్వాం। త్రిక్ర
మే ఆదిపదం పూర్వపదేన సహాజటావత్। ఉక్త్వాశేషం పద
ద్వయం క్రమవత్। ఉక్త్వాతత్పదం చతుష్టయం విలోమేన అ
నులోమేనచవదేచ్చేత్। నః। షోడశపదఘున ఇత్యర్థః। యథా॥
తంపూషాపూషాతంతంపూషా ధత్తాధత్తాపూషా తంతం పూషా
ధత్త॥ సదక్షిణాదక్షిణాన సదక్షిణా పతఙాతా పతఙాతా ద

కాన సదక్షి కావక్కత। త్రియోదశపదఘున నిమిత్త వచనస్య పూర్వ్వమేవ వ్యాఖ్యానంకృతం। తస్మాదేవం సర్వత్ర ఘనశ్చ తుర్విధం అర్థ్యతవ్య। త్రయోదశ పదఘునే ఆర్షపౌరుష సంధివిచక్షణం కరోతి॥ ప్రథమః పంచమష్టౌ ద్వాదశైకాదశౌతథా॥ సింహితాసంధయః। పొక్తా ఇతరే పౌరుషాఘనె॥ ప్రథమః। పంచమః। షష్ఠః। ద్వాదశః। ఏకాదశః। ఏతేసంధయః। సింహితాయాంభవాంస్సాంహితాః। సంధయః భవంతి।ద్వితీయః। తృతీయః। చతుర్థ। సప్తమ। అష్టమః। నవమః। దశమః। ఏతేసంధయః। పౌరుషాభవంతీత్యర్థః॥ యథా॥ మహైర్యస్యావ మహైర్యేషు మహైర్యస్యేతీత్యా మహైర్యేషు మహైర్యస్యైతి ॥ అత్రయథా॥ మహైర్యస్యావ ॥ ఆమహైర్యేషు ॥ మహైర్యేషుమహైర్యేషు। మహైర్యస్యా॥ ఏతి। ఇతీతి। ఇత్యా। ఆమహైర్యేషు। మహైర్యేషుమహైర్యేషు॥ మహైర్యస్యా॥ ఏతి॥ నను ద్వితీయ చతుర్థ సప్తమదశమానాం విలోమేనోచ్చారణాభావె సతికథం సాంహితాస్సంధయో నభవంతి। తథాన। కింతు। ఆర్షవదుచ్చారణాభావాత్॥ ఏతేషాం ఆర్షత్వంనాస్తి। పౌరుషత్వంసిద్ధిర్భవతి॥ వ॥ ప్రగ్రహం జటాయాంస్యాద్యన్య తస్యఘనేపిచ। అన్యస్వరపరోప్యేవం సంధికార్యం నయుజ్యతే। జటాయాం యస్యస్వరస్యప్రగ్రహత్వం ఘనేపిచ॥ తస్యస్వరస్యైవ ప్రగ్రహత్వంస్యాత్॥ ఘనసంధిషు అన్యస్వరపరోపి సంధికార్యం నాస్తీత్యర్థః॥ యథా॥ ఏతే పదె పదె ఏతెఏతె పదె అథోఅథోపదె ఏతేఏతెపదెఅథో। తథాప్యైవ తథోతథో ఏవోత్తరె ఉత్తరె ఏవతథోతథోఏవోత్తరె॥ వః పదానాంప్రాస్వభావాత్తు ఘనసంధిషుప్రాస్వతా। దీర్ఘత్వమనులో

షేస్యాత్ప్రకృత్యా స్పందితో భవేత్॥ పదవిభాగ హ్రస్వభాజాం పదానాం ఘనసంధిషు హ్రస్వత్వం భవేదిత్యర్థః॥ తేషాం అనులోమ సంధిషు దీర్ఘత్వం ప్రాప్తం॥ యథా॥ బోధాసస బోధ బోధాసబోధి బోధిస బోధ బోధాస॥ రిషణానస రిషః॥ రిషస్తైనా నాహానరిషస్ రిషస్తైనాహా॥ అథ పునరుక్త వచనానాం వ్యాఖ్యానం కరోతి॥ వ॥ ఉక్తం పునః పంచపదం చ వాక్యమిత్యుత్తరం వా పితృదైవసర్వత॥ షట్కం [illegible] పూర్వవదిత్యయుక్తం తత్రస్థలక్ష్యం నతు పూర్వవద్భవేత్॥ పంచపదాని యస్మిన్ తత్ పంచపదం॥ వాక్యం ఖ్యాంతే పునరుక్తం చేత్॥ [illegible] లోపాలోప విషయ కార్యభాక్పదం సర్వత్ర పూర్వవద్భవతీతి విజ్ఞేయం॥ ఇతిశబ్దః ఉత్తరం యస్యతత్॥ ఇత్యుత్తరం వాక్యం వా పునరుక్తం చేత్॥ పూర్వవద్భవతీత్యర్థః॥ తత్పునరుక్త వాక్యస్థలక్ష్యం అన్యవాక్యస్థపదేన యుక్తం చేత్॥ పూర్వవత్ నభవతీత్యర్థః॥ ద్రప్సశ్చిత్రం సప్తతేవః పునశ్చ నాకం విష్టారక్షేవస్య గోమాన్॥ అగ్నిత్వం నస్యాదయంనః పరిత్వా పా మాయుషం త్వస్య లోప స్సహస్వ॥ ద్రప్సశ్చస్కంద॥ చిత్రం దేవానాముదగాత్॥ సప్తతే అగ్నే సమిధః॥ అపో అన్వచారిషం॥ పునరూర్జా వవృత్స్వ॥ నాకం గృణ్హానాస్సుకృతస్యలోకే॥ విష్ణోక్రమోస్యభిమాతియత॥ రక్షామాకిర్నో అఘశగ్ంస ఈశత॥ దేవస్యత్వాసవితుః ప్రసవేశ్విన్॥ గోమాగ్ం అగ్నే విమాగ్ం అశ్వి॥ అగ్నేత్వంగో అంతమః॥ అయమగ్నిః అగ్నిర్వరివః కృణోతు॥ పరిత్వాగ్నే పురంవయం॥ అప్రాద్వా చీసు మతిర్వవృత్యాత్॥ మాయుష్కం జగద్వార్తం మాయుష్మపతింజాతవేదసౌ॥ సహస్వారా

తి స్వాహా స్వారాతీయత॥ ఏతేషు వాక్యేషు అలోపస్థలేషు పున
రుక్తేషు సత్సు ఏష్వాకార॥ ఏకార ఓకార పూర్వో నాలుప్యతే॥
యథా॥ ప్రదివ శ్చస్కంద పృథివీ మనుద్యామి మంచయోనిమను
యశ్చ పూర్వః॥ తృతీయం యోని మనుసంచరంతం ద్రప్సం జు
హోమ్యనుసప్త హోత్రా॥ ఇతి తృతీయకాండే ప్రథమప్రశ్నే అ
లోపస్థలే క్తే॥ పునశ్చతుర్థకాండే ద్వితీయప్రశ్నే అలోప
స్థలేషుక్తే అత్రాపి లోపకార్యం భవతి॥ కించ॥ ఏతేషు పునరు
క్తవాక్యేషు పునాధ్యయనకాలేపి లోపాలోపకార్యం పూర్వవ
చ్ఛ్రతిష్యతే॥ యథా॥ గోమాన్ అగ్నే గ్నే గోమాన్ సుమాన్ అ
గ్నే సుమాన్ అవిమాన్ అగ్నే గోమాన్ గోమాన్ అగ్నే అవిమాన్॥ వ॥
యస్మాత్ యోని పాణిమగ్నే పవస్వద్వా నైరప్రాచాయురగ్నే న
ఋవ॥ నక్ష్యవ్యస్మింశ్చాపిజశ్చత్వ మగ్నే నైక్యశ్చా కారోపి
యః పాణిత స్యాత్॥ ఏతేషువాక్యేషు లోపవిషయస్థలేషు పునరు
క్తేషు సత్సు ఏకారఓకార పూర్వోవా అకారః అక్షైక్యా నలు
ప్యతే॥ యథా॥ యస్మై అగ్నే సుక్తేయుచ॥ మనోగ్నే సత్వవే
దనః॥ పాణం మేపాహ్యపానం మే పాహి॥ అగ్నే పవస్వస్వపా
అస్మై॥ ద్యౌస్తేపృష్ఠం పృథివీసధస్థం॥ ద్యౌస్తేపృష్ఠం పృథివీ సధస్థ
మితివాక్యం చతుర్థకాండే అలోపస్థలేషుక్తం॥ పునః పంచ
మకాండే సప్తమప్రశ్నే లోపస్థలే పునరుక్తం భవతి॥ తత్రైకస్యం
పునరుక్తసిద్ధిస్స్యాత్॥ తథావ॥ పూర్వస్మిన్ ఉక్తినామస్యం ఉత్తర
త్రగంకేమంతే బాహ్యాదేవాపునః పునరుక్తంనాదేవ॥ తస్య
విధునముక్త సిద్ధిరస్తి॥ కించ॥ సప్తతే అగ్నే సమిధః॥ పాణం మే
పాహ్యపానం మేపాహి॥ అగ్నే పవస్వస్వపా అస్మైవర్చస్సు వీ

ర్యం॥ త్వమగ్నే వ్రతపా అసిదేవః॥ [illegible] పఙ్క్తిసత్వస్థ
మిత్యత్రాపి పునరుక్త సిద్ధిర్భవతి॥ తస్మాదను అధిదైవ [illegible] హి॥
ఆయుర్వర్చసేన కల్పతాంప్రాణః॥ అగ్నే నయ సుపథా రా [illegible] ను అ
స్మాన్॥ దధిక్రావ్ణో అకారిషం॥ అ[illegible] ర
స్మిన్॥ వాజశ్చ ప్రసవశ్చాపిజశ్చ క్రతుశ్చ॥ త్వమగ్నే [illegible] వ్రతపా అ
[illegible] యి పాప్రాణతో నిమిషత॥ వ॥ ఆయుర్వర్చస [illegible] త్వమగ్నే
తనూపా జ్యోతిష్మంతం మానుషీభ్యో విశ్వమః త్వ [illegible] రణ్యంపా
వకో గ్ర జనిష్వాగత్యాశత్వా సీదచాగ్నిం [illegible] కేషు
వాక్యేషు లోపవిషయత్వ తేపి పునస్పృక్తిః స [illegible] నయుక్త
తే॥ యథా॥ ఆయుర్దా అగ్నేస్యాయుర్మే దేహీత్యాహ వర్చో
దా అగ్నేసి వర్చో మే దేహీత్యాహ॥ సంత్వమగ్నే [illegible] స్యస్యవర్చ
సాగథా ఇత్యాహ॥ తనూపా అగ్నేసి తనువం మే పాహీత్యాహ॥
జ్యోతిష్మంతం త్వాగ్నే సుప్రతీకమిత్యాహ॥ మానుషీభ్యస్త్వమం
గిర ఇత్యాహ॥ విధేమతే పరమే జన్మన్నగ్న ఇతి॥ త్వామగ్నే వృ
షభా దక్షిత్యాహ॥ అరణ్యమనుశేదిశా మిత్యాహ॥ పావకో అ
స్మభ్యగ్ంశివో భవేత్యాహ॥ అగ్నే బృహన్నుషసామూర్ధ్వో అస్థాది
త్యాహ॥ జనిష్వాహి జేన్యో అగ్రే అహ్నామిత్యాహ॥ అగత్యవాజ్య
ధ్వద ఆక్రమ్య వాజిన్ పృథివీమిత్యాహ॥ నను॥ అగత్యవాజ్య
ధ్వన ఇత్యత్ర బ్రాహ్మణే మంత్ర లోపేనరి ఏకః మంత్ర.మతాం
తద్వాక్యేన బ్రాహ్మణేనతికథం పునరుక్తసిద్ధిః॥ తథానః త
యోః మంత్రద్వయోః క్రతుప్రయోగ ఏకక్రియా నిర్దిష్టత్వాత్॥
మంత్రద్వయస్య ఏకం బ్రాహ్మణవాక్యముక్తం తస్మాత్ ఏత
ద్బ్రాహ్మణవాక్యస్య పునరుక్త సిద్ధిర్భవతి॥ అథత్వాత్వా ప్రథ

మోనిరమంథదగ్న ఇత్యాహ॥ సీదత్వం మాతుర స్యాఉపస్థఇతి॥
అగ్నింపురీష్యమంగిరస్వదచ్ఛేమ ఇత్యాహ॥ వ॥ తాఅస్యాత్సూం
నైసువర్యం ప్రమాత్రృప్రెద్ధో యక్షద్ధ్వాృత్రమగ్న సమాస్త్వా॥
మాద్యావాచాయం సజాతోనిషీదన్నః ప్రెదగ్నేన్యత్వమగ్నేత్వ
లోప॥ ఏతేషువాక్యేషు లోపవిషయస్థలేసి పునరుక్తేషుసత్సుఅస్య
అకారస్య అలోప ఏవస్యాత్॥ యథా॥ తా ఆస్యసూదదోహస
ఇత్యాహ॥ అశ్మన్నైత్సుదనుంతే శృగృచ్ఛతుయం ద్విష్మఇత్యా
హ॥ సువర్యంతో నాపేక్షంత ఇత్యాహ॥ ప్రమాత్రృభ్యో అధికని
క్రదగ్నాఇత్యాహ॥ ప్రెద్ధోఅగ్నేదీదిహిపురోన ఇత్యోదుంబరీం॥
యక్షదగ్నిరైపుదేవాగ్ ఆచవక్షదిత్యాహ॥ త్వమగ్నే సూర్యవ
ర్చా అసీత్యాహ॥ సమస్త్వాగ్న ఋతవా వర్థయంత్విత్యాహ॥ మా
ద్యావాపృథివీ అభిశూశుచో మాంతరిక్షం మావనస్పతీనిత్యాహ॥
అయగ్ సో అగ్నిరితివిశ్వామిత్రస్య॥ సజాతో గర్భో అసిరోదస్యో
రిత్యాహ॥ నిషీదన్నో అపదుర్మతిగ్ హనదిత్యాహ॥ ద్రెదగ్నేజ్యో
తిష్మాయాహీత్యాహ॥ త్వమగ్నే వ్రతపా అసీత్యాహ॥ వ॥ ఉ
త్యేంగిర ఇతిక్రమ్యాధ్వనోర్పయతి పావకః॥ భవత్యగ్నే ఇ
త్యాదిష్వకారోలోపఉచ్యతే॥ ఏతేషుపునరుక్తగతపదేషు అన్యప
దయుక్తేషు సత్సు అకారస్యాత్॥ ఉఖ్యేయథా ॥ మానుషే
భ్యః స్త్వమంగిర ఇత్యాహేత్యత్ర॥ అంగిరఇతీత్యంగిరోంగిర ఇ
త్యాహ హేత్యంగిరోంగిర ఇత్యాహ॥ అధ్వన ఆక్రమ్యాక్రమ్యా
ధ్వనోధ్వన ఆక్రమ్యవాజిన్ వాజిన్నాక్రమ్యాధ్వనోధ్వన ఆక్ర
మ్యవాజిన్॥ అర్పయతిపావకః పావకోర్పయత్యర్పయతి పా
వకో అస్మభ్యమస్మభ్యం పావకోగ్పయత్యర్పయతి పావకో అ

స్మభ్యం॥ భవత్యగ్రిగ్రి భవతి భవత్యగ్రే బృహన్బృహన్నగ్రే
భవతిభవత్యగ్రి బృహన్॥ అగ్న ఇతీత్యగ్నే గ్న ఇతి వైకంకతీం
వైకం కతీ మిత్యగ్నే గ్న ఇతివైకంకతీం ॥ వ॥ ఉదాత్తాత్తు
ను పూర్వోవకారాచ్చేదా లోపో భవేత్సదా ॥ తుశ్చనుశ్చతునౌ
ఉదాత్తాతునుపూర్వౌ యస్మాత్సః తథోక్తః॥ ఉదాత్తతునుపూ
ర్వః॥ చాదౌ చాదిగణేవః వకారోలుప్యతే॥ యథా॥ తేతుతుతే
తేత్వావవావతుతేతేత్వావ॥ ఇన్వస్వాదినైవైన్వాదినై॥ చా
దావితీకిం॥ విదుషానును విదుషావిదుషాను యజ్ఞం యజ్ఞంను వి
దుషావిదుషాను యజ్ఞం॥ వరుణస్తుతు వరుణోవరుణ స్త్వైనమె
నంతువరుణోవరుణ స్త్వైనం॥ వ॥ ఊకారస్యాప్యనిత్యస్యవకా
రాదేశ ఈరితః॥ హ్రస్వవలక్షణ న్యాయాద్ఘనసంధిషు సర్వతః॥
అనిత్యదీర్ఘస్య ఊకారస్య హ్రస్వవలక్షణత్వాత్॥ తస్య ఊ
కారస్య సర్వత్రఘనసంధిషు వకారాదేశస్స్యాత్॥ యథా॥ అ
స్మాభిరువు వస్మాభిరస్మాభిరూను న్వస్మాభిరస్మాభిరూను॥ ఏతా
దృక్షాసఉపువేతాదృక్షాస ఏతాదృక్షాస ఊషుణోసప్వేతాదృక్షా
స ఏతాదృక్షాసఊషుణః॥ సమతోతస్యగ్ సముతఉపువతస్యగ్ స
మతఉ॥ వ॥ ననకారష్షత్వమేతి మహిన్పృష్యద్వమత్రవై ॥ ఋ
కారరేఫవత్వాత్రం బలవత్తరముచ్యతే॥ మహిన్పృష్యధ్వమిత్య
త్ర సకారష్షత్వం నప్రాప్నోతి॥ ఋకారశ్చరేఫశ్చ ఋకార
రేఫౌ॥ తావస్మిన్నస్త ఇత్యృకారరేఫవత్॥ తస్మిన్ ఋకారరే
ఫవ ఇత్యేతత్వాత్రం మహిన్పృష్యధ్వమిత్యత్ర అత్యంతం బల
మిత్యుచ్యతే॥ యథా॥ పృష్యధ్వం మహిమహిన్పృష్యధ్వగ్ం పృష్య
ధ్వం మహివర్చో వర్చోమహిన్పృష్యధ్వగ్ం పృష్యధ్వంమహివర్చః॥

ననుమహిన్నృజ్యర్థమిత్యత్ర॥ మహిద్యవిపద్యవగ్రహా పూర్వఇతిష
త్వప్రాప్తిః॥ఋకారరేఫవతీతి తస్యనిషేధః॥ ఏతత్సూత్రద్వయె
ప్రాప్తేసతి సామాన్యోక్తస్తు సర్వత్ర విశేషోనైవదృశ్యతే॥ త
యోరేకత్రచాల్పస్థే విశేషోబలవాన్భవతి ఇతిన్యాయేన గ్ర
హణప్రాబల్యాత్॥ కథంషత్వప్రాప్తిర్నాస్తి॥ తథాహి॥ యత్ర
స్యాన్మహిన్నృజ్యర్థం తత్రషత్వంనపౌరుషే॥ ఋవతః॥ ప్రతిషే
ధాచ్చ మహినస్తుచ దర్శనాదితి న్యాయపంచాశద్వచనాచ్చ॥
అత్రషత్వనిషేధోన భవతీత్యర్థః॥ వ॥ విలోమేషుతృతీయోనశ్చ
న్నమన్యన్యఉచ్చకః॥ నోణంనాప్నోతి ప్రకృతావాప్నోత్యేవ
తృతీయనః॥ విలోమేషు తృతీయోనకారః॥ అన్నమిత్యత్రనకా
రః॥ అస్యఇత్యత్రనస్య ఉదాత్తశ్చేత్॥ తత్ర నకారఃణత్వంన
ప్రాప్నోతి॥ కింతు॥ ప్రకృతౌ సంహితాయాం తృతీయ నకారో
ణత్వమాప్నోతీత్యర్థః॥ యథా॥ నిశితాయాం నిర్ణిన్నిశితాయాం
నిశితాయాం నిర్వపేద్వపే న్నిర్ణిశితాయాం నిశితాయాం నిర్వ
పేత్॥ అన్నంప్రప్రాన్నమన్నం ప్రయచ్ఛతి యచ్ఛతిప్రాన్నమ
న్నం ప్రయచ్ఛతి॥ ప్రాన్యస్యః ప్రప్రాన్యశ్శగ్ నతిశగ్ నత్య
స్యః ప్రప్రాన్యశ్శగ్నతి॥ సంహితాయాం తృతీయోనకారోయ
థా॥ తాభిర్నిర్ణష్టాభిస్తాభిర్నిర్ణైరనిక్తైసనిక్తై నిష్టాభిస్తాభిర్నిర్ణైరే
నిక్తై॥ నిర్ణైరనిక్తైసనిక్తై నిర్ణిజేనిక్తై యాయాసనిక్తై నిర్ణి
జేనిక్తైయాః॥ వ॥ టాత్పరస్య నకారస్య ణత్వప్రాప్తమితీరి
తం॥ టాకారాత్పరస్య నకారస్యణత్వం ణకారం ప్రాప్తమి
తి బుధైరీరితం॥ యథా॥ నృషదేవద్వణ్ణృషదే నృషదేవడప్సు
షదే అప్సుషదేవణ్ణృషదే నృషదేవడప్సుషదే॥ టాత్పూర్వఇతి

కి౦॥ యన్న వంనవంయద్వ న్న వ న్నైద్నైన్న వంయద్వన్న వన్నైత్॥ వ పునశ్శబ్దె విసర్గస్య సత్వంస్యాతుపరేకృధి॥ పునరితిపదె విసర్గస్య కృధీతిపదే పరెసతిసత్వం భవతీత్యర్థః॥ యథా॥ కృధి పునః పునస్కృధి కృధి పునర్నః పునస్కృధి కృధి పునర్నః॥ ననువిశుః॥ పురు పునరితి॥ కృధిపిన్వపథె పరఇతి విధివిషేధసూత్రద్వయె ప్రాప్తె సతి విసర్గస్యసత్వంకథంస్యాదితిచేత్॥ నైవం॥ మంత్రా॥ గ్రహణంత్వేక మద్దిశ్య పదంనైక్రియతె॥ తద న్యత్ర పునగా ప్రిప్త్యాం యజ్జటాభిమతై రితి వ్యాసశిక్షా వచనెనచ॥ కించ॥ కృధ్యుత్తరె పునశ్శబ్దాద్విలోమే సత్వమిష్యతే॥ నాధ్వరం ఘతిసూత్రేణా పగ్రహస్థేనిషిద్యత ఇతిన్యాయ పంచాశద్వచనేన చ పునస్కృధిత్యత్ర విసర్గస్య సత్వప్రాప్తిరేవభవతి॥ వ॥ ఇడ రత్రవిసర్గస్యా త్పరిధిగ్రహణెపరె॥ సకారమాప్నుయాత్తత్ర గ్రహణాత్ప్రబలాదిహ॥ ఇడః ఇతిగ్రహణె విసర్జనీయః పరిధిపరెసతి సత్వమాప్నోతీత్యర్థః॥ యథా॥ పరిధిరిడఇడ స్పరిధిః పరిధిరిడ ఈడిత ఈడిత ఇడస్పరిధిః పరిధిరిడ ఈడిత॥ యజమానస్యపరిధిః పరిధిర్యజమానస్య యజమానస్య పరిధిరిడ ఇడ స్పరిధిర్యజమానస్య యజమానస్య పరిధిరిడ॥ ననుఇడ స్పరిధి రిత్యత్రాధ షవతి నిషేధప్రాప్తె సతివిసర్గస్యకథం సత్వప్రాప్తిరితిచేత్॥ నైవం॥ ఆవిర్నిరిడ ఇతిసూత్రేణ ఇడః ఇతిగ్రహణ సామర్థ్యా దేవ విశేషబలవాన్భవతీతి ఇతిన్యాయేన విసర్గస్య సత్వప్రాప్తి రెవవిశేషః॥ వ॥ విశ్వతః క్షత్రమిత్యత్ర నవిసర్గస్సమాప్నుయాత్॥ విశ్వతః క్షత్రమిత్యత్ర విసర్గః సత్వం నప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ యథా॥ క్షత్రంపిశ్వతో విశ్వతః క్షత్రంక్షత్రం విశగీ

తో ధార యథార యవిశ్వతః క్షత్రం క్షత్రం విశ్వతో ధార య॥ ననువిశ్వతః క్షత్రమిత్యత్ర విశ్వతో శ్శనస్తమస ఇతి సూత్రేణ విశ్వతో గ్రహణ సామర్థ్యాత్॥ విసర్జనీయస్య సత్వం కింనస్యాత్॥ సత్యం॥ నక్షపర ఇతిసూత్రేణ విసర్జనీయస్య సంధి విధిరేవనాస్తి॥ ననుః నక్షపర ఇతి సామాన్యేనోచ్యతే॥ విశ్వత ఇతివిశేషః॥ సామాన్య విశేషయోః విశేషో బలవానితిన్యాయేన సత్వప్రాప్తౌ సత్వం కథం నిషేధ ఇతిచేత్॥ మైవం॥ కఖపా ర్థ్వనిమిత్తేన యత్ర సత్వాధికంభవేత్॥ తత్రైవక్ష పరశ్చేత్స తద్విధిర్నభవేత్క్వచిదితిన్యాయ పంచాశత్కారైరుక్తత్వాత్॥ క్షపరో విసర్జనీయః సంధివిధిం నప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ వ॥ స్యాన్న కారః కేవలోనుస్వారో జ్ఞష్ము పరోపివా॥ అన్యథర్మేణ రహితో ద్విమాత్రః పరికీర్తితః॥ జ్ఞపరోఘ్ము పరోవామకారః కేవలో నుస్వార ఇతివిజ్ఞేయః॥ ఏషోనుస్వారః అన్యధర్మేణరహితః॥ ద్విత్వాదిరహితః ద్విమాత్రా కాలసహిత ఇత్యర్థః॥ తథాచేత్॥ అన్యవర్ణస్య అను స్వారస్యకథం ప్రాప్తమితిచేత్॥ అమిత్యను స్వార ఇతిపాణినీయె ఉక్తత్వాత్॥ అన్యవర్ణస్య అను స్వార త్వంసిద్ధం॥ కించ॥ ద్విమాత్రా కాలత్వాచ్చ॥ యథా॥ సం జ్ఞానవైవ సంజ్ఞానె సంజ్ఞాన ఏవసంజ్ఞానగ్ సంజ్ఞానమేవ సంజ్ఞానె సంజ్ఞాన ఏవసంజ్ఞానం॥ మృతాయానుస్తరణీ మనస్త రణీం మృతాయ మృతాయానుస్తరణీంఘ్నంతి ఘ్నత్యనుస్తర ణీం మృతాయ మృతాయానుస్తరణీంఘ్నంతి॥ ఏవంపర ఇతికిం॥ తంపత్నీభిః॥ భాహుంజ్యాయాహాతిం॥ వ॥ అప్యకారాది వచ నం ప్రకృతౌ కార్యభాగ్భవేత్॥ విలోమేషుచసర్వత్ర కాస్య

భాఙ్నభవేత్సదా॥ అవ్యకారాదీతి యదుక్తంతత్॥ ప్రకృతౌ సంహితాయాం సర్వదా లోపాగమ వికారాది కార్యవిషయె భవతీత్యర్థః॥ అవిచ్ఛేదాస్మైందా్రే॥ అగ్నౌ అష్టం యజమానం॥ అవ్యకారాదివచనం విలోమేషు జటాఘన సంధిషు కార్యభాఙ్న భవతీత్యర్థః॥ యథా॥ త్వామవిద్వాన విద్వాంతాం తామవిద్వాన్ప్రతిగృహ్ణాతి ప్రతిగృహ్ణాత్యవిద్వాంతాం తామవిద్వాన్ప్రతిగృహ్ణాతి॥ వ॥ యరౌ స్యాతాం యస్యనస్య ప్రకృతౌ తస్య పౌరుషె॥ యశ్చరశ్చరశ్చయరౌ యకార రేఫౌసంహితాయాం యస్య నకారస్య స్యాతాం తస్య నకారస్యైవ పౌరుషే జటాఘనసంధిషు అన్యస్వర పరోపిస్యాతాం యథా॥ ఏతాన్పోషాగ్ జుష్యత్॥ ఉదయాగ్ అజస్రం॥ విలోమేషుయథా॥ నఏతానె తాన్ననఏతాన్పోషాన్పోషాగ్ ఏతాన్ననఏతాన్పోషాగ్॥ అధానవత్సాన్నవత్సాగ్ అధాధానవత్సాగ్ ఇంద్రఇంద్రన్నవత్సాగ్ అధాధానవత్సాగ్ ఇంద్రః॥ వ॥ నిషేధః ప్రకృతౌ యస్యవిలోమె తస్యవైభవేత్॥ ప్రకృతౌ ఆగ్నేయస్య నకారస్య యరౌనిషేధాభవతః॥ పౌరుషే జటాఘనసంధిషు తస్యనకారస్యైవ నిషేదౌస్యాతాం॥ యథా॥ అమిత్రానుదుదమిత్రాన్నమిత్రాన్నున్నయామినయామ్యుదమిత్రాన్నమిత్రాన్నున్నయామి॥ అదితిశ్రపయాంథ్రపయానదితి రదితిశ్రపయానితీతి శ్రపయానదితి రదితి శ్రపయానితి॥ వ॥ అనన్యస్వర సంమిశ్రాత్త స్మాదయుతాత్పదాత్॥ ఉత్వాజ్జటాదిషుహ్యత్ర వాగమోద్భవ ఈరితః॥ అనన్యస్వర సంమిశ్రో నభవతీత్యనన్యస్వరసంమిశ్రః॥ తస్మాత్॥ అనన్యస్వరసంమిశ్రాత్ తత్ తస్మాత్ తాభ్యాం అ

యుతాత్ పదాత్ ఊత్వాత్ అచ్స్వరస్య సంధికాలే వకారాగ
మస్స్యాద్॥ యథా॥ సేదిత్యసేదువు విత్యసేదు॥ సఉవునసఉవే
కవిగ్ శవర్తనిరేకవిగ్ శవర్త నిరునసఉనేకవిగ్ శవర్తనిః॥
అనన్యస్వరసంమిశ్రాదితికిం॥ ఉతుతూత్యై వ్వైతూత్యై॥ ఊషు
ణో నస్సూపుమణ ఊతయ ఊతయె నస్సూపుమణ ఊతయె॥ తత్త్వా
యుతాదితికిం॥ సతస్త్వాత్త్వాత్వ సతస్త్వా దూతస్త్వాత్వ సతస్త్వాదు॥
ఇమవుఏదిదుతత్త్విదిదుతత్॥ దాదంకారాదితికిం॥ అతిష్ఠిపా
3 యజ్ఞపతా 3 ఉయజ్ఞపతా 3 వతిష్ఠిపా 3 అతిష్ఠిపా 3
యజ్ఞపతా 3 వితీతియజ్ఞపతా 3 వతిష్ఠిపా 3 అతిష్ఠిపా 3 య
జ్ఞపతా 3 వితి॥ వ॥ ఏత్వమవర్ణపూర్వేతా ఇవర్ణోత్తర ఆప్లు
తః॥ అవర్ణశ్చాసౌ పూర్వశ్చ అవర్ణపూర్వః॥ తస్మిన్॥ ఇవర్ణా
శ్చాసౌ ఉత్తరశ్చ ఇవర్ణోత్తరః॥ తస్మిన్॥ అవర్ణపూర్వే ఇవ
ర్ణోత్తరే సతి ఉభే అక్షరే సంధితః ఏకారమాప్నుతః॥ య
థా॥ ఏతీత్యేత్యాహాహైత్యేతీత్యాహ॥ అపేతేతా పాపేతేతా పా
పేతేతి॥ వ॥ ఇవర్ణస్యోత్వమైత్రై ద్వావర ఐత్వమవాప్నుతః॥
అవర్ణపూర్వత్వమన్వాదిశతీత్యపిశబ్దః అవర్ణపూర్వే ఉవ
ర్ణపరే సతి ఉభే అక్షరే సందితః ఓకారమాప్నుతః॥ యథా॥
అదంత్యువవదంత్యదంత్యువైవైపోదంత్యదంత్యువేవ॥ ఉపా
గామగాముపాపాగామితీత్యగాముపాపాగామితి॥ సాన్నిధ్యాద
వర్ణపూర్వఇతిలభ్యతే॥ అవర్ణపూర్వే ఏకారే ఐకారే వాప
రేసతి ఉభే అక్షరేసంధిః తః ఐకారమాప్నుతః॥ యథా॥ రా
ధ ఆరాధో రాధ ఐత్యేత్యారాధో రాధఐతి॥ ఐత్యైత్యైతి సేమచ్యు
తగ్ సేమచ్యుతమైత్యైతి సేమచ్యుతం॥ అచ్చైత్యేత్యచ్చాచైత్య

త్యత్యేత్యచ్ఛాచ్ఛైత్యతి॥ ఇత్యాహ హేతీత్యాహైంద్రీం ద్యాగ్రి
హేతీత్యాహైంద్రీ॥ వ॥ ఓదౌదౌకారమయమేదవమో దత్ప
రోనచేత్॥ ఐదాయమాకారశ్చాప్నోత్య వర్ణపూర్వః॥ అవ
ర్ణపూర్వే ఓత్ ఓకారోవా ఔకారో వాపరశ్చేత్॥ సంధి
తః, ఉభె అక్షరే ఔకారమాప్నుతః॥ యథా॥ అరుంధౌషధీ
రోషధీరరుంధారుం ధౌషధీర్వనస్పతీః వనస్పతీ నోషధీరరుం
ధారుం ధౌషధీర్వనస్పతీః॥ ఔద్గ్రాహణస్యౌ ద్గ్రాహణత్వమా
ద్గ్రాహణత్వమా ద్గ్రాహణస్యౌద్గ్రాహణస్య ద్గ్రాహణత్వ మృచ
ర్చ్యద్గ్రాహణత్వమా ద్గ్రాహణస్య ద్గ్రాహణస్య ద్గ్రాహణత్వ
మృచా। ఏత్ ఏకారః॥ అయమితి ఐకారమాపద్యతె। ఓత్ ఓకా
రః॥ అవమితి ఐకారమాద్యతే॥ అకారాదన్యస్వర పరశ్చేత్॥
యథా॥ అగ్రిగువై గ్రిగ్రిగ్రిగువైగ్రిగువైగ్ర ఇమమిమమగ్ర
గ్రి గువైగ్రి గువైగ్రి ఇమం॥ అవాదేశో యథా॥ ఉవైవై వళ
వెవాస్యాస్యై వళువెవాస్య॥ ఇదువైదిదు హేతాహేత ఐదిదు
హేతా॥ ఉదదవుస్రైనమేనం దవుస్రైనం॥ అకారాదన్యస్వరప
రఇతికిం॥ అగ్రిమగ్నిమగ్ని మగ్రిగ్ర అగ్నిగ్ రాయోరాయో
గ్ని మగ్రిగ్ర అగ్నిగ్ రాయః॥ అన్వాదిదన్వన్వి దనుమతె
నుమత ఇదన్వన్విదనుమతె॥ వ॥ ఐదాయమావమౌకారశ్చా
ప్నోత్యేవాచ్ఛరేతథా॥ ఐత్ ఐకారః అయమితి ఐకారమా
ప్నోతి॥ ఔత్ ఔకారః॥ అవమితి ఐకారమాప్నోతి॥ అచ్ఛరె
సతి॥ యథా॥ ఆసామహా ఏవ వాసామహా ఆసామహా ఏవేమా
ఏమావె వాసామహా ఆసామహాఏవెమా॥ పూతావేవైవ పూతౌ
పూతావె వైనావెనావెవపూతౌ పూతావెవై నా॥ వ॥ ఋకారో

ద్ధ్వౌ వర్ణపూర్వౌ వికారమాప్నుతః॥ ఋకార పరే అవర్ణ
పూర్వే సతి ఉభే అక్షరే సంధితః॥ అరమితి వికార మాప్నుతః॥
యథా॥ ఏషర్గృగ్ వైష్ణుర్వ్యదేవత్యా సర్వదేవత్యవర్గ్వైష్ణుస
ర్వదేవత్యా॥ ఏషర్గృగ్వైష్ణుర్వాణి సర్వాణ్యృగ్వైష్ణు
ర్వాణి॥ ఋధ్యతేపావర్ధ్యత ఋధ్యతేపనైవా అపర్ధ్యత ఋ
ధ్యతేపనైవ॥ అవర్ణపూర్వ ఇతికిం॥ యద్వృచ్ఛృచియద్వ్యృచ్యర్ధ్య
ధ్యృచి యద్వ్యృచ్యధి॥ ఋకారపర ఇతికిం॥ ఏహీహ్యేహీ మాని
మాని హ్యేహీమాన్॥ వ॥ ఓపప్రావచపూర్వశ్చ దారమృత్పర
ఆప్నుతః॥ ఆ॥ ఉప॥ ప్ర॥ అవ॥ ఏవంపూర్వః॥ ఋకారపర
శ్చేత్ ఉభయోస్సంధీయమానే అరమితి వికారమాప్నుతః॥య
థా॥ ఋచాం సాదయతి సాదయత్యార్చార్చా సాదయతి స్వయా
స్వయా సాదయత్యార్చార్చా సాదయతి స్వయా॥ ఋతవ్యాఉ
పోపార్తవ్యా ఋతవ్యా ఉపదధాతి దధాత్యుపార్తవ్యా ఋత
వ్యా ఉపదధాతి॥ ఋషభముపోపార్షభ మృషభముపయంతి
యంత్యుపార్షభ మృషభముపయంతి॥ ఋతునా ప్రప్రార్తున
ర్తునా ప్రేష్యప్రార్తు నర్తునా ప్రేష్య॥ ఋతూనామనావా
ర్తూనా మృతూనామ వరుంధేయంధేవార్తూనామృతూనామవరుం
ధే॥ ఏవం పూర్వ ఇతికిం॥ ఋధ్యతే పావర్ధ్యత అర్ధ్యతేపనై
వా అపర్ధ్యత ఋధ్యతేపనై॥ తమృగృక్తంత మృగుదుదృక్తంత
మృగుత్॥ ఋగుదుదృగృగుదయ చ్ఛదయచ్ఛ దుదృగృగుదయ
చ్ఛత్॥ ఐత్యైత్యైతితత్తదైత్యైతితత్॥ వ॥ ఏషాంసంధావుదా
త్తశ్చే దుదాత్తస్సంధిరుచ్యతే॥ ఏషాం ఏతత్వా మవర్ణపూర్వే
త్యాదివచనోక్త గ్రహణానాం సవర్ణదీర్ఘగ్రహణానాంచ సం

దా॑ పూర్వతః పరతః ఉభయతో॑ వా ఉదాత్తశ్చేత్ ఏకఏవ ఉ
దాత్త స్స్యాత్॥ యథా॥ భద్రాభక్షభద్రే హిహ్యాభక్షభద్రేహి॥ ఇదే
దిదాగనీగంతిగ నీగంత్యేదిదాగనీగంతి॥ ఇత్యాహాహేతీత్యాహ
హేహాహిహ్యేతీత్యాహ॥ ఆహాహాహిహ్యాహాహాహి॥ గాతుమితే
త గాతుంగాతుమితే తీతీత గాతుంగాతుమితేతి॥ వక్ష్యంతీవేవవక్ష్యం
తీవక్ష్యంతీవేదిదివవక్ష్యంతీవక్ష్యంతీవేత్॥ ఇవేదిదివేవదేదివేవ
దా॥ వ॥ స్వారస్సంధిశ్చవిజ్ఞేయో నిత్యస్వారానుదాత్తయోః॥
నిత్యస్వారశ్చ అనుదాత్తశ్చ నిత్యస్వారానుదాత్తౌ తయోస్సం
ధిః స్వరితో భవతీత్యర్థః॥ యథా॥ భవ్యాపా కృతాయో॑పాకృ
తాయ భవ్యాభవ్యాపాకృతాయ స్వాహాస్వాహాపా కృతాయ
భవ్యాభవ్యాపాకృతాయస్వాహా॥ కన్యేవకన్యాకన్యేవతున్నా
తున్నేవకన్యాకన్యేవతున్నా॥ యాజ్యేష్ఠేషాయాజ్యాయాజ్యే
ష్ఠైవైషా ఏషాయా జ్యాయాజ్యేష్ఠైవ॥ క్వాస్యాస్యక్వాఽ
క్వాస్యాహవనీయ ఆహవనీయోస్యక్వాఽ క్వాస్యాహవనీయః॥
నిత్యస్వార ఇతికిం॥ దేవతయాచ్ఛాచ్ఛ దేవతయా దేవతయా
చ్ఛేత్యచ్ఛ దేవతయా దేవతయాచ్ఛేతి॥ ఇత్యత్ర ఏతద్వ
చనలక్షణేనస్వరితో నస్యాత్॥ కింతు॥ ఉచ్చాదుత్తరతో నీచస్వ
రితం ప్రతిపద్యత ఇతివచనేనస్వరితస్స్యాత్॥ అనుదాత్త ఇతికిం॥
అధక్వక్వాధాధక్వతానూనప్త్రం తానూనప్త్రం క్వాధాధ
క్వతానూనప్త్రం॥ వ॥ అనుశబ్దఉకారస్య యదివస్యాజ్జటాది
షు॥ లుప్తాకార స్సంహితాయాం వినాకారో నలుప్యతే॥ అన్వి
త్యత్ర ఉకారస్య వకారాదేశో యది జటాఘనసంధిషు అకా
రో నలుప్యతే॥ సంహితాయాం లుప్తాకారోవినా॥ అపోఅన్వ

న్వహాహా అన్వచారిష మచారిష మన్వహాహా అన్వచారిషం॥సం
హితాయాం లుప్తాకారోవిసేతికిం॥ అనుగావైగావై అన్వనుగా
వై న్వనుగావై అన్వనుగావైను। గావైన్వనుగావైగావైను భ
గా భగో గావైగావైనుభగః॥ వ॥ ప్రకృతౌ హల్పరేద్వర్ణోహ్రస్వ
మశ్వపదంయది॥ అగ్నయో అగ్నయోత్రిర్వ హ్యలోపస్యాత్తు
పౌరుషే॥ ప్రకృతౌ సంహితాయాం అధ్వర్యో ఇతిగ్రహణే హ
ల్పరేనతి అశ్వేతిపదం హ్రస్వభాక్స్యాత్॥ అథాగ్రహణ పూర్వ
మథో ఇత్యత్రచ అగ్నయః పూర్వమగ్నయ ఇత్యత్రిచ పౌరు
షే జటాఘనసంధిషు అకారోనలుప్యతే॥ యథా॥ అధ్వర్యోసు
చర్గ్గసుృచచమధ్వర్యో అధ్వర్యో సుృచ మాసుృచ మధ్వర్యో అ
ధ్వర్యో సుృచమా॥ ప్రకృతౌ హల్పరఇతికిం॥ అధ్వర్యో వెరవెర
ధ్వర్యోధ్వర్యోవెరహా। 3 అహా 3॥ అవైరధ్వర్యోధ్వర్యో వెర
హాః 3॥ అశ్వాజనిప్రచేతనః ప్రచేతసో అశ్వజన్యశ్వా జనిప్ర
చేతసోశ్వానశ్వా న్పృచేతసో అశ్వాజన్యశ్వా జనిప్రచేత సో
శ్వాః॥ హ్రస్వఇతికిం॥ దేవహూతమాగ్ అశ్వాగ్ అశ్వాందేవ
హూతమాందేవ హూతమాగ్ అశ్వాగ్ అగ్నఅగ్నశ్వాం దేవ
హూతమాందేవ హూతమాగ్ అశ్వాగ్ అగ్న॥ భరంతోశ్వాయా
శ్వాయా భరంతా భరంతాశ్వామెవ వాశ్వాయ భరంతా భ
రంతా శ్వామెవ॥ నూగ్నయో అగ్నయోనూ నోగ్నయః ప
వ్రియః పప్రయో అగ్నయోనోనూగ్నయఃపప్రయః॥ యానగ్న
యో అగ్నయోయాన్ యానగ్నయో స్వతవ్యంతా స్వతవ్యం
శాగ్నయోయాన్ యానగ్నయోన్వతవ్యంతః॥ అథోయోయో
థో అథోయ ఇషుధిరిషు ధిర్యోథో అథోయ ఇషుధిః॥ అథోపూ

ర్వ ఇతికిం॥ అథో రామా థో॥ వ॥ నిమిత్తం వాపిలక్ష్యం వా ద్విపద
గ్రహణం యది॥ వృత్త (క్ర)మే కార్యమే కేన విలోమేషు ద్వయమే
వచ॥ నిమిత్తినః గ్రహణస్య పూర్వనిమిత్తం పరనిమిత్తం వా ల
క్ష్యం నిమిత్తి వా ద్విపదగ్రహణం పదద్వయగ్రహణం యది
క్రమే ఏకపదేనషత్వణత్వాధికార్యం భవతి॥ విలోమేషు జటా
ఘనసంధిషు పదద్వయే నైవ కార్యం భవతీత్యర్థః॥ క్రమే యథా
గృణానో మ్యగ్రే॥ అగ్రే అగ్నిం॥ స్వానాసో దివి॥ దివి షంతు॥ విలో
మే యథా॥ స్వానాసో దివి దివి స్వానాస స్వానాసో దివి షంతు
సంతు దివి స్వానాస స్వానా సో దివి షంతు॥ అగ్రే అగ్నిమగ్నే మ
గ్రే గ్రే అగ్నిగ్ రాయో రాయో గ్నిమగ్రే గ్రే అగ్నిగ్ రాయః॥
తస్మిన్నస్మిం తతే తస్మిన్ యజ్ఞే యజ్ఞే అస్మింతే తే తస్మిన్ యజ్ఞే॥ వి
ద్మనాపస మస్మిన్నస్మిన్ విద్మనాపసం విద్మనాపస మస్మిన్ య
జ్ఞే యజ్ఞే అస్మిన్ విద్మనాపసం విద్మనాపస మస్మిన్ యజ్ఞే॥
వ॥ సంయుక్తోర్ధ్వ హ్రస్వపూర్వోను స్వారో ద్విత్వ మాప్ను
యాత్॥ సంయుక్త ఊర్ధ్వ యస్యసః సంయుక్తోర్ధ్వః హ్రస్వ
పూర్వో యస్యసః హ్రస్వపూర్వః॥ హ్రస్వపూరః అనుస్వారః॥
ద్విత్వమాప్నోతి॥ సంయుక్తోర్ధ్వ నతి॥ యథా॥ కిగ్ స్విద్ధ్వ
తిగ్ంకిగ్గ్ స్విదాసీ దాసీద్ధ్వ తిగ్ంకిగ్గ్ స్విదాసీత్॥ సంయుక్తో
ర్ధ్వ ఇతికిం॥ అగ్ శునా తే తేగ్ శునాగ్ శునా తే అగ్ శుర గ్ శుస్తేగ్ శు
నాగ్ శునా తే అగ్ శుః॥ హ్రస్వపూర్వ ఇతికిం॥ పితృయజ్ఞం త్ర్యం
బకాగ్ స్త్ర్యంబకాన్ పితృయజ్ఞం పితృయజ్ఞం త్ర్యంబకాగ్
స్తృతీయసవనం తృతీయ సవనం త్ర్యంబకాన్ పితృయజ్ఞం పి
తృయజ్ఞం త్ర్యంబకాగ్ స్తృతీయ సవనం॥ వ॥ ద్విత్వప్రా

ప్నోత్యనుస్వారో హ్రస్వసంయోగమధ్యగః॥ ద్విత్వంతత్రైవ యోగాదేరవ్యంజనస్యభవేత్క్వదా॥ యత్రహ్రస్వసంయోగ మధ్యానుస్వారస్య ద్విత్వంభవతి॥ తత్రైవ తద్విత్వానుస్వారాత్పరస్య సంయోగస్య ఆదివ్యంజనం ద్విత్వంప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ యథా॥ సఙ్గ్ శ్రవాహహ సఙ్గ్ శ్రవాస ఙ్గ్ శ్రవాహసౌవర్చనస సౌవర్చన సోహసఙ్గ్ శ్రవాసఙ్గ్ శ్రవాహసౌవర్చనసః॥ తత్సంయుక్తాదివ్యంజనస్య స్వరపూర్వత్వాభావాత్॥ ద్విత్వంకథం ప్రాప్తమితిచేన్న॥ వ॥ విశేషణ్మధ్యస్థేనాసిక్యే నవిరోధోభవేత్క్వచిత్॥ తస్మాత్ప్రోక్తాని కార్యాణి వర్ణానాం ధర్మఏవతద్వితివచనేన తత్సంయుక్తాదివ్యంజనస్య ద్విత్వప్రాప్తిరస్త్యేవ॥ టపూర్వలశ్చటశ్చాపితయోస్సంధిర్యథాభవేత్॥ జటాదిషు ప్రపద్యేతాం ద్విత్వశత్వముఖాతథా॥ టకారః పూర్వోయస్యసః టపూర్వః లకారః ఏషః టకారశ్చ ఉభౌ టకారలకారౌ తయోస్సంధీయమానే జటాఘనసంధిషు ద్విత్వశత్వం ప్రపద్యేతామిత్యర్థః॥ యథా॥ లభతేవిడ్విళ్లభతే లభతే విడ్వైనైవిళ్లభతే లభతే విడ్వై॥ వ॥ లవయోస్సంయుక్తోయత్ర స్వరితోదృశ్యతేయది॥ లకారోత్ర విశేషేణ ద్విత్వమాప్నోతినర్వత॥ లకారశ్చ వకారశ్చ లవౌతయోస్సంయోగః స్వరితో భవేద్యదిలకారః ద్విత్వమాప్నోతీత్యర్థః॥ యథా॥ తతోబిల్వోబిల్వస్తతస్తతో బిల్వఉదుద్బిల్వ స్తతస్తతో బిల్వఉత్॥ స్వరితఇతికిం॥ దధాతిభవతి॥ బైల్వోయూపోయూపో బైల్వోబైల్వో యూపోభవతి భవతి యూపో బైల్వోబైల్వో యూపోభవతి॥ ఇత్యత్ర ద్విత్వం నాస్తి॥ వ॥ వానశ్శస్థాదనుస్వారో నపూర్వాంగస్తు

కారశ్॥ భద్రంచ నహానంజ్ఞానం లోకస్తుభ్యమితి॥ పంచప్ర ఙ్ఙ్నాం కారకసంజ్ఞా॥ తేషుపంచప్రజ్ఞ్యేషు వాసశ్చస్థాత్పరః అనుస్వారః పూర్వస్వరాంగోనభవతి॥ యథా॥ విశ్వరూపాణి వాసాగ్‌సి॥ కారక ఇతికిం॥ వాసాగ్‌సిమమగావశ్చ॥ వ॥ భవే దప్యపపూర్వస్యథస్య పూర్వాగమస్స్మృతః॥ అపి॥ అప॥ ఏవం పూర్వస్య థ కారస్య పూర్వాగమోభవె దిత్యర్థః॥ యథా॥ అ నుఛందాగ్‌సి ఛందాగ్‌ స్యన్వను ఛంధాగ్‌స్యపాపచ్ఛందాగ్‌ స్యన్వను ఛందాగ్‌స్యప పావ ఛ్ఛందాగ్‌ స్యన్వను ఛందాగ్‌ స్యప॥ ఛిద్రమప్యసి చ్ఛిద్రం ఛిద్రమపిదధాతి దదాత్యపిచ్ఛిద్రం ఛిద్రమపిదధాతి॥ ఏవం పూర్వఇతికిం॥ అనుఛందాగ్‌సి ఛం దాగ్‌స్యన్వను ఛందాగ్‌సి॥ వ॥ అనుస్వారో విసర్గాంత్యౌ న కారో సంయుతస్తథా॥ ఏతే భవంతి పూర్వాంగాస్వరభక్తిశ్చ సర్వతః॥ అనుస్వారశ్చ విసర్గశ్చ పదాంత్యవర్ణశ్చ అసంయు తో నకారశ్చ ప్రచయోర్థ్వవ్యతిరిక్త స్వరభక్తిశ్చ॥ ఏతేపూ ర్వాంగాభవంతి॥ సగ్‌ంసమిధ్యత్త్వ గ్‌సగ్‌సగ్‌ సమిద్యువ సెయుప స ఇత్యగ్‌సగ్‌సగ్‌ సమిద్యువసె॥ త్వామారుక్షారుక్షః త్వామత్వా మా రుక్షో అంతరంతారుక్షః త్వామత్వామారుక్షోఅంతః॥ అహా గ్నిదగ్నిదాహాహాగ్ని దగ్నిసగ్నిసగ్ని దాహాహాగ్నిదగ్నిన్॥ అ సంయుతో నకారో యథా॥ఏతాన్ హోమాన్ హోమానేతా నెతాన్ హోమానజుహాపురజుహావుర్ హోమానెతానెతాన్ హో మానజుహావుః॥ స్వరభక్తిర్యథా॥ ఋషభముపోపార్షభవృష భము పదధాతి దధాత్యుపార్షభ మృషభము పదధాతి॥ వ॥ యోగాదప్యపి పరాయుక్తం పూర్వాంగంవ్యం జనంస్మృతం॥

సంయోగాదివ్యంజనం చపరస్వరేణ అసంయుక్తం వ్యంజనంచ పూర్వస్వరాంగ మేవ భవతీత్యర్థః॥ యథా॥ మర్త్యేష్వామర్త్యేషు మర్త్యేష్వితీర్త్యా మర్త్యేషు మర్త్యేష్వేతి॥ పరస్వరేణ అసంయుక్తం వ్యంజనం॥ యథా॥ వ్యతిషజేత్ఛ్రీ స్త్రీ వ్యతిషజేద్వ్యతిషజేత్ఛ్రీవేవ స్త్రీ వ్యతిషజేద్వ్యతిషజేత్ఛ్రీవ॥ వ॥ అదేశ ఊష్మణస్పర్శో నపూర్వాంగో భవేత్సదా॥ ఊష్మణః ఆదేశస్పర్శః పూర్వాంగో నభవే దిత్యర్థః॥ యథా॥ శ్మశ్రుణిస్తత్ఛ్మశ్రుణి శ్మశ్రుణిస్తత్పురుషాణాం పురుషాణాంత ఛ్మశ్రుణి శ్మశ్రుణిస్తత్పురుషాణాం॥ ఊష్మాదేశస్పర్శ ఇతికిం॥ జీవంతియద్యజ్జీవంతి జీవంతియత్ప్రేత్ప్రేజ్య జ్జీవంతి జీవంతియత్ప్రేజ॥ వ॥ నశ్యైతీ మిథునీత్యత్ర—ప్రకృతౌతు నిషేధభాక్॥ ప్రకృతౌ అగ్నౌ మిథునీశ్యైతీ ఇతి ప్రగృహ్యద్వయోః ప్రగృహ్యత్వాత్॥ సంధివిధిర్నాస్తి॥ యథా॥ మిథునీ అభవన్నభవన్మిథునీ మిథునీ అభవంతానుతా న్యభవ న్మిథునీ మిథునీ అభవంతాను॥ శ్యైతీ అకురుత అకురుత శ్యైతీ శ్యైతీ అకురుత తత్తద కురుత శ్యైతీ శ్యైతీ అకురుతతత్॥ ప్రకృతావితికిం॥ అథమిథునీ మిథున్యథాథ మిథునీభవతో భవతో మిథున్యథాథమిథునీభవతః॥ వ॥ ఇవర్ణోకారయోస్స్యాతాం యవా వుదాత్తయోః క్రమాత్॥ పరోనుదాత్తస్స్వరితస్సస్వారః క్షైప్రఉచ్యతే॥ ఇవర్ణశ్చ ఉకారశ్చ ఇవర్ణోకారౌ తయోరుదాత్తయో రివర్ణోకారయోః యశ్చవశ్చయవౌ క్రమాత్॥ ఇవర్ణస్య యకార ఉకారస్య యవ కారః తౌ స్యాతాం తయోరి వర్ణోకారయోః పరః అనుదాత్తః స్వరితమాపద్యతే॥ యథా॥ అస్యాంగిరస్యాంగిరస్యస్య స్యాంగిరస్యా

ర్ణంమ్రదా ఊర్ణంమ్రదా అంగిరస్వస్య స్యాంగిర సూర్ణంమ్ర
దా॥ ఋచ్యర్ధ్యర్ధృచ్యృచ్యర్ధ్యక్షరాణ్య క్షరాణ్య ర్ధృచ్యృచ్యర్
ధ్యక్షరాణి॥ త్రిమాత్రాకాలం॥ అతిష్ఠిపా 3 యజ్ఞపతా 3
ఉయజ్ఞపతా 3 వతిష్ఠిపా 3 యజ్ఞపతా 3 వితీతి యజ్ఞ
పతా 3 వతిష్ఠిపా 3 అతిష్ఠిపా 3 యజ్ఞపతా 3 విత॥
వ॥ అఖండపదమధ్యస్థ స్వర్యతే యవసంయుత॥ అపూర్వోసి
చపూర్వో వాసిస్యాత్ నిత్యస్వరిత॥ అఖండంచ తత్ పదం
చ అఖండపదం తన్మధ్యే తిష్ఠతీత్యఖండ పదమధ్యస్థః స్వరితః
యకారసహితో వకారసహితో వా అపూర్వః పూర్వాబాధ్వా
వా అనుదాత్త పూర్వోవాస్వర్యతే చేత్ సస్వారః నిత్యస్వరిత
ఇత్యర్థః॥ యథా॥ అథకస్వ క్వాదా థకస్వతానూనప్త్రం తానూన
ప్త్రం క్వాథాథకస్వతానూ నప్త్రం॥ స్తృణాతి పితృదేవత్యం
పితృదేవత్యగ్గ్ స్తృణాతి స్తృణాతి పితృదేవత్యగ్ హిహిపితృ
దేవత్యగ్గ్ స్తృణాతి స్తృణాతి పితృదేవత్యగ్ హి॥ వ॥ నానాప
దస్థో నిహత ఉచ్చాత్ప స్వరితో భవేత్॥ సోయం ప్రాతిహత ప్రో
క్తో నస్వారో దాత్త ఉత్తర॥ నానాపదస్థః భిన్నపదస్థః ఉచ్చ
అధః పూర్వః యస్యాసః ఉచ్చాధః అనుదాత్తః స్వరితో భవేత్॥
సస్వరితః ప్రాతిహత ఇతివిజ్ఞేయః॥ యథా॥ సహావాసస హోవా
చహస సహోవాచ॥ యుష్వోవు యద్వ్యోవ్వ వయం వయం
వు యద్వ్యట్వావయం॥ స్వారశ్చ ఉదాత్తశ్చ స్వారోదాత్తౌ స్వా
రోదాత్తౌ పరౌయస్మాత్సః తథోక్తః॥ స్వారోదాత్త పరస్మాత్
స్వరితో నభవతీత్యర్థః॥ యథా॥ ఉదుపువుదుదుత్యంత్యముపుదు
దుత్యం॥ వ॥ అకారేణానుదాత్తేన సంమిశ్ర ఉచ్చపిణ్యది॥ సస్వ

ర్యతే చాభినిహితస్స్వరో జ్ఞాయతే బుధైః॥ ఉచ్చశ్చాసావేచ్చ
ఉచ్చ్యేజ ఉదాత్త ఏకారఓకారో వా అనుదాత్తాకారేణ సం
మిశ్రః ఏకత్వం ప్రాప్య స్వరితస్స్యాత్ సోభినిహత ఇతి విజ్ఞేయః॥
యథా॥ అరాతీయత స్సహస్వ సహస్వారాతీయతో రాతీయత
స్సహస్వ పృతనాః పృతనాస్సహస్వారాతీయతో రాతీయత స్స
హస్వ పృతనాః॥ వ॥ ఉకారాదుచ్చకాన్నీచ ఉకారే పరత
స్థితే॥ ఉభయోస్సంధితః ప్రోక్తః ప్రశ్లిష్ట స్వరితో బుధైః॥ ఉదా
త్తాదుకారాత్ నీచె ఉకారే పరేసతి ఉభయోస్సంధీయమానే
ప్రశ్లిష్ట స్వరితో భవేదిత్యర్థః॥ యథా॥ ఊషుసూషు మఘమఘు
సూషు మఘః॥ ఊనునూన్ప్రతిచక్ష్య ప్రతిచక్ష్యానూను ప్రతిచక్ష్య॥
తాసాము పృతాసాం తాసాముషుటూ తాసాంతాసాముషు॥ ఇ
కారపరఇతికిం॥ ఊహాతిదిక్షు దిక్ష్వూహాత్యూహాతి దిక్ష్వేవ
దిక్ష్వూహత్యూహాతి దిక్ష్వేవ॥ వ॥ వివృత్త్యాం పదయోరుచ్చాన్నీ
చస్స్వరః పరో భవేత్॥ సపాదవృత్తో విజ్ఞేయో నోదాత్త స్వ
రితోత్తర॥ పదయోః వివృత్త్యాం వ్యక్తౌ ఉచ్చాత్పరః నీచః స్వ
రితో భవేత్॥ సస్వరితః పాదవృత్త ఇతి విజ్ఞేయః॥ యథా॥ ఉ
పశయ ఉపశయ ఉపశయ ఉపశయ ఉపశయ ఉపశయె భ్రా
తృవ్యాపనుత్త్యై భ్రాతృవ్యాపనుత్త్యై ఉపశయ ఉపశయ ఉప
శయ ఉపశయె భ్రాతృవ్యాపనుత్త్యై॥ తే ఏన మేనం తే తే ఏన
మభ్యాయన్ఘ్నానం తే తే ఏనమ్॥ నఉవ్రుసనఉవె కవిగ్ శవర్త్ని
కే కవిగ్ శవర్తని రుసన ఉవె కవిగ్ శవర్తనిః॥ సపాదవృ
త్తః॥ ఉదాత్తపరో వా స్వరితపరో వా న భవతీత్యర్థః॥ యథా॥
తేఏవైనం॥ పదయోర్వివృత్తిరితికిం॥ ప్రఉగం॥ ఉదాత్తాత్,

రతో నీచఆప్నుయాత్స్వరితంపదె॥ సోయంత్రైరోవ్యం జన స్యాన్యోదాత్త స్వరితోత్తరః॥ పదె అఖండపదె ఉదాత్తొత్ప రః అనుదాత్తః స్వరితమాప్నోతీత్యర్థః॥ సోయం॥ సోయంత్రై రోవ్యం జనస్వరితః॥ యథా॥ అచ్ఛావాకసామం భవతి భవ త్యచ్ఛావాకసామమచ్ఛావాకసామం భవత్యశ్వస్యాశ్వస్య భ వత్యచ్ఛావాక సామమచ్ఛావాక సామంభవత్యశ్వస్య॥ అ యంస్వరితః ఉదాత్తపరోవా స్వరిత పరోవా నభవతీత్యర్థః॥ యథా॥ అశ్వయతోయతోశ్వశ్వయతో ప్రతిష్ఠితా ప్రతిష్ఠితా యతో శ్వశ్వయతో ప్రతిష్ఠిత॥ తస్యకృ౯ కృతస్యతస్య కృసువర్గసువర్గః కృతస్యతస్యకృసువర్గ॥ వ॥ స్వావొత్తరె స్థి తస్వారస్యాంత్య నిచోణుమాత్రికః॥ పూర్వస్య కంపసంజ్ఞా స్యా ద్ధ్రస్వశ్చ దీర్ఘమేతిసః॥ స్థితస్వారో నామనిత్యః క్షైప్రః అ భినిహతః॥ ప్రశ్లిష్ట ఇత్యర్థః॥ స్థినిత్యస్వారస్య స్వావొత్తరె సతి అంత్యః అణుమాత్రకః కంపస్వరస్య అష్టమోభాగః నీచః అ నుదాత్తస్యాత్ సః కంపసంజ్ఞాస్యాత్ సకంపస్వరః ప్రాస్వ శ్చ దీర్ఘమాప్నోతీత్యర్థః॥ యథా॥ అప్స్వ౯ంరో౯రో౯ ౩రో౯ ౩రో౯ర౯ ౩ శ్చీయతె చీయతె రో౯ ౩ రో౯ ౩ రో౯ ర౯ శ్చీయతె॥ ఇత్యభినిహతకంప॥ నిత్యకంపోయథా॥ అబ్రవీ ద్వ్యో యోబ్రవీదబ్రవీద్వ్యో మధ్యవత్యాం మధ్యవత్యాం ౩ యో బ్రవీద బ్రవీద్వ్య మధ్యవత్యం॥ అనయద్వ్యోయోనయదనయద్వ్య రాజన్యో రాజన్య ౩యో నయదనయద్వ్య రాజన్య॥ అనా క్రమత తెతెనాక్రమతానా క్రమత తెద్వి దేవత్యాం ద్వి దే వత్యాం ౩ తె నాక్రమతా నాక్రమత తెద్వి దేవత్యాన్॥ అ

నూచీనగ్ హిహ్యనూచీన మనూచీనగ్ హిమనుష్యామనుష్యాఽహ్య
నూచీన మనూచీనగ్ హిమనుష్యా॥ యదర్యాఽర్యా యద్యదర్యా
ఏనఏనోఽర్యా యద్యదర్యఏన॥ త్రైప్రకంపో యథా॥ ఇత్యాహే
హేతీత్యాహే స్వైఽస్వాహేతీత్యాహేషు॥ అన్యయూవ్యాఽరవ్య
న్యస్యస్యోర్వ్యదచోర్వవ్యస్యస్యోర్వ్యద॥ ఏస్వైవైవైస్వైఽస్వైవైనా
మేనామేనైస్వైఽస్వైనైనాం॥ ఏనైస్వైఽస్వైనైనైషు లోకే
షు లోకేస్వైస్వైనైనైషు లోకేషు॥ ప్రశ్లిష్టకంపో యథా॥ ఉక్షిద
త్యురూఽరూక్షిదత్యుక్షిదత్యుర్వంతరిక్ష మంతరిక్షమురూక్షిద
త్యుక్షిదత్యుర్వంతరిక్ష మంతరిక్షమురూక్షిదత్యుక్షిదత్యుర్వం
తరిక్షం॥ ఏతత్స్వైరికిం॥ వ॥ స్వారాత్పరావనుస్వార
నాదౌ తత్స్వైరమాప్నుతః॥ తదనుస్వారనాదాభ్యాం
పూర్వస్వర ఉదాత్తవత్॥ అనుస్వారశ్చ నాదశ్చ అనుస్వారనా
దౌ స్వరితాత్పరౌ అనుస్వారనాదౌ తత్స్వరితం ప్రాప్నుతః॥
తాభ్యాం అనుస్వారనాదాభ్యాం పూర్వస్వరః ఉదాత్తవద్భ
వతి॥ యథా॥ యోగ్ శుమగ్ శుం యో యోగ్ శుం గృహ్ణాతి గృ
హ్ణాత్యగ్ శుం యో యోగ్ శుం గృహ్ణాతి॥ జనాన్ యాతయతి యాత
యతి జనాం జనాన్ యాతయతి ప్రజానన్ప్రజానన్ యాతయతి
జనాం జనాన్ యాతయతి ప్రజానన్॥ స్వరితాత్పరావితికిం॥ పి
తృదేవత్యగ్ హిహి పితృదేవత్యం పితృదేవత్యాఽగ్ హ్యతదే
తద్ధి పితృదేవత్యం పితృదేవత్యాఽగ్ హితత్॥ వ॥ దీర్ఘస్వారా
త్పరో రేఫ ఋకార ఉత్తరే యది॥ ఉదాత్తవత్స్యాత్స్వారా
రేఫ స్వరిత భాగశ్చేత్॥ దీర్ఘస్వరితాత్పరః రేఫః ఋకార ఉ
త్తరే యది రేఫః స్వరితమాప్నోతి॥ సస్వరః ఉదాత్తవద్భవతి॥

యథా॥ ఋతావరీర్యార్త్రిణీర్యార్త్రిణీ ర్ఋతావరీర్ఋతావరీ ర్యార్త్రి
ణీ ర్ఘృతమత్త మామపనత్తమా ఊర్జిణీర్ఋతావరీ ర్ఋతావరీ ర్యా
ర్జిణీ ర్ఘ్నమమత్తమా॥ దీర్ఘాస్వరిత ఇతికిం పునర్ఋతునస్త్రినా పు
నః పునర్ఋతు నాహాహస్తనా పునః పునర్ఋతు నాహా॥ ఋకారాన్
త్ర ఇతికిం॥ ఋతుభిర్హావనస్యంతా హావనస్యంత ఋతుభిర్ఋతు
భిర్హావనస్యంత॥ వ॥ స్వర్యతేన్నైకృతా భక్తిర్ధీర్ఘాస్వారాత్
పరాస్థితా వైకృతా స్వరభక్తిః స్వర్యతే॥ సదీర్ఘస్వర ఉదాత్త
వత్ ఉచ్యత ఇతి బుద్ధిర్జ్ఞేయ॥ యథా॥ వస్త్రీర్హావిష్మతీహా
విష్మతీవస్త్రీర్వస్త్రీర్హావిష్మతీ ఘృతాచీ ఘృతాచీ హావిష్మతీ
వస్త్రైర్వస్త్రీర్హావిష్మతీ ఘృతాచీ॥ మార్ గ్ పాహావనస్య అ
నశ్యా మార్ గ్ పాహావ ఘార్ గ్ పాహా వనస్య అపీగహానావ దీర్ఘహా
నా వనస్య మార్ గ్ పాహా ఘార్ గ్ పాహా వనస్య అపీగహానావ దీ
ర్ఘహానావ నస్య మార్ గ్ పాహా మార్ గ్ పాహావనస్య అపీగహానా న్నై
కృతా స్వరభక్తిరితికిం॥ కార్ హాత్యార్ హాతికః కార్ హాతిసహ్రస్
సహస్ర మర్ హాతికః కార్ హాతిసహస్రం॥ దీర్ఘాస్వారాత్పర ఇతి
కిం॥ మైత్రావరుణాయర్షభమ్ఋషభం మైత్రావరుణాయ మై
త్రావరుణాయర్షభం బార్హస్పత్యాద్వర్గిణీ బార్హస్పత్యాద్వర్గి
న ఋషభం మైత్రావరుణాయ మైత్రావరుణాయర్షభం బా
ర్హస్పత్యాద్వర్గిణీ॥ వ॥ ఆరాదేశో భవేద్యత్ర భక్తిస్తత్ర స్వరస్థి
తా॥ సాభక్తిః ప్రచయాజ్ఞేయా పూర్వస్వరిత భాగ్భవేత్॥ య
త్ర ఓపవాప్రచ పూర్వ ఇతివచనేన ఆరాదేశోభవేత్ తత్ర స్వరి
తాత్పరా స్వరభక్తిః ప్రచయేతి విజ్ఞేయా॥ పూర్వస్వరః స్వరిత
భాగీభవేత్॥ యథా॥ ఋషభము పా పార్ షభమ్ఋషభముః పథా

తి దధాత్యుపార్షభ మృషభముపదధాతి॥ ఆరాదేశఇతికిం॥వ
స్తోర్ హవిష్మతీ హవిష్మతీ వస్తోర్వస్తోర్ హవిష్మతీ ఘృతాచి
ఘృతాచీ హవిష్మతీ వస్తోర్వస్తోర్ హవిష్మతీ ఘృతాచీ॥ వ॥ హ్ర
స్వస్వారాత్పరాభక్తిరుత్తరనీచహేయది॥పూర్వేణనహాభక్తిస్తుస్వ
ర్యతే శ్లిష్టతస్త్రిధా॥ హ్రస్వశ్చాసౌ స్వారశ్చ హ్రస్వస్వారః త
స్మాత్॥ హ్రస్వస్వరితాత్ పరాస్వర భక్తిః నీచశ్చా సాహాశ్చనీ
చహః తస్మిన్ నీచహా॥ అనుదాత్త హకారే ఉత్తరేవతి పూర్వే
ణ పూర్వస్వరేణ నహశ్లిష్టతః సాభక్తిః స్వర్యతే॥ యథా॥ ఋ
షిర్హహార్షిర్వృషిర్హాదీర్ఘశ్రుత్తమో దీర్ఘశ్రుత్తమోహార్
షిర్వృషిర్హాదీర్ఘశ్రుత్తమ॥ హ్రస్వస్వారాత్పర ఇతికిం॥ ప్ర
హార్హాః ప్రప్రహారావమావగ్హాః ప్రప్రహారావం॥ అనుదాత్త
హకారపరఇతికిం॥ ఋషిర్హాదీర్ఘశ్రుత్తమః॥ వ॥ భక్తైః పూ
ర్వః ప్రాకృతాయా ఉదాత్త స్సంహితావిధా॥ స్వర్యతే నచ
మధ్యాంశశ్చాంత్యాంశ స్వరితోయది ప్రాకృతాయా స్వరభ
క్తైః పూర్వఃఉదాత్తః సంహితావిధా॥ అస్మిన్ననుదాత్తే పూర్వ
ఉదాత్త స్వరితమితి విధినాస్వర్యతే నః స్వరితః మధ్యాంశ
స్వరిత ఇత్యర్థః॥ యథా॥ దధాతికః కోదధాతి దధాతికోర్హ
త్యర్ హాతికోదధాతి దధాతి కోర్హాతి॥ ప్రాకృతస్వరభక్తేరితి
కిం॥ దూర్షాహోవనశ్రూ అనశ్రూ ధూర్షాహా ధూర్షాహా వ
నశ్రూ అవీరహాణావ వీరహాణావ నశ్రూధూర్షాహా ధూర్షా
హో వనశ్రూ అవీరహాణో॥ సంహితావిధా ఉదాత్తస్వరితఇతి
కిం॥ అర్హాతి మనోమనోర్ హాత్యర్ హాతిమనః పరిభవితుం ప
రిభవితుం మనోర్ హాత్యర్ హాతిమనః పరిభవితుం॥ వ॥ భక్తి

స్వారాత్పరా నంత్యాప్రచయత్వ మవాప్నుయాత్॥ స్వరితా
త్పరా అనంత్యాస్వరభక్తిః ప్రచయత్వం ఆప్నుయాత్॥ య
థా॥ అర్ షెయాః ప్రప్రార్ షెయా అర్ షెయాః పార్ష్ణిశ్చ్య
త్యష్ణిశ్చంతి ప్రాక్ షెయా అర్ షెయాః పార్ష్ణిశ్చంతి॥ పునర్హ
విరస్యసి పునర్ హవిః పునర్ హవిరసీ తీత్యపి పునర్ హవిః పు
నర్ హవిరసీతి॥ యద్దర్శపూర్ణమాసౌ దర్శపూర్ణమాసౌ య
ద్యద్దర్శ పూర్ణమాసౌ యజతె యజతె దర్శ పూర్ణమాసౌ
యద్యద్దర్శ పూర్ణమాసౌయజతె॥ అనంత్యేతికిం॥ వస్తోర్ హ
విష్మతీ హవిష్మతీ ఘృతాచీ॥ వ॥ నిహతానూరపూర్వైశ్చైర్యా
యావిధాయపూర్వత॥ నూ॥ డ॥ ఏవంపూర్వశ్చేత్ స్వరభ
క్తిః నిహతా అనుదాత్తా భవతి॥ యాయ॥ అ॥ విధాయ॥ ఏవం
పూర్వశ్చేత్ ఉచ్చైః ఉదాత్తా భవతీత్యర్థః॥ యథా॥ ఋతస్య
గార్ పదం॥ అరుణాః కాండర్ షయః॥ ఉదాత్తాస్వరభక్తిర్యథా॥
ఇందియాయర్ షిభ్య॥ బ్రహ్మఇత్యార్ షం॥ విదాయుర్ షిర ప్రి
చెత్॥ వ॥ అనంయుతో నకారశ్చ హ్రస్వస్వారాత్పరస్థితః॥ న
హైవపూర్వవర్ణేన నకారస్వరితో భవేత్॥ హ్రస్వశ్చాసౌ స్వా
రశ్చ హ్రస్వస్వారః తస్మాత్ హ్రస్వస్వారాత్పరః యవహేషు
పరేషు సత్సు అనంయుతో నకారః పూర్వవర్ణేన సహస్వర్య
తే॥ యథా॥ తపనెయథాపూర్వం॥ సం॥ వి॥ వ॥ దీర్ఘస్వారా
త్తు పరతో నకారో సంయుతోయది॥ నకారఏవస్వరితః పూ
ర్వస్వార ఉదాత్తవత్॥ దీర్ఘశ్చాసౌ స్వారశ్చ దీర్ఘస్వారః త
స్మాత్ దీర్ఘస్వారాత్పరః నకారఏవస్వర్యతె॥ పూర్వస్వరః ఉ
దాత్తవదుచ్యతె॥ యథా॥ జనాన్ యాతయతి యాతయతి జ

సాంజనాన్ యాతయతి ప్రజానన్ప్రజానన్ యాతయతి జనాం
జనాన్ యాతయతి ప్రజానన్॥ వ॥ యత్రాంతస్థోత్తమానాంచ
సంయోగోన్యోన్యతో యది॥ స్వరితగ్రాహిణస్తత్ర తేషామాదయ
ఈరితాః॥ అంతస్థాః యరలవాః ఉత్తమాః ఙఞణనమాః తేషాం
అన్యోన్యతః పరస్పరేణ సంయోగో యది తత్ర తేషాం అంతస్థో
త్తమానాం ఆదయః ఆదివర్ణాః స్వరితగ్రాహిణో భవంతీత్యర్థః॥
యథా॥ సుచైత్రిత్రస్య మిత్రస్య శుచేశ్చచైత్రిత్రస్య ప్రత్యావ
త్యా మిత్రస్య శుచేశ్చచైత్రిత్రస్య ప్రత్యాః॥ ఆదిత్యార్యమార్య
మాదిత్య ఆదిత్యార్యమాయోర్యమాదిత్య ఆదిత్యార్యమా
య॥ సోన్నాద్యమన్నాద్యగ్ంససోన్నాద్యమ వావానాద్యగ్ంస
సోన్నాద్యమవ॥ ఏతేషామేవ పరస్పర సంబంధఇతికిం॥ వ్యా
ర్భ్రదార్భ్రద్వివ్యార్భ్రత్వన ఆర్భ్ర ద్వివ్యార్భ్రత్థ॥వ॥ హకారస్య
మకారస్య సంయోగోన్యోన్యతో యది॥ నాత్యుత్సృజేన్నాసికా
భ్యాం వాయుమిత్యూచిరే బుధాః॥ హకారస్యమకారస్యచ అన్యో
న్యం సంయోగో యది తత్ర నాసికాభ్యాం వాయుం అత్యం
తం నోత్సృజేత్॥ యథా॥ జిహ్మంనయతి జిహ్మంజిహ్మంన
యతి తాజక్తాజద్భయతి జిహ్మంజిహ్మంనయతి తాజక్॥ హకారమ
కారయోరితికిం॥ మాహ్వాహ్వాస్మామాహ్వర సూనాంవసూనాగ్ం
హ్వాస్మామాహ్వర్వసూనాం॥ వ॥ పునః ప్రయత్నోవసానే వర్గ్య
పూర్వస్యచేష్యతే॥ వర్గభవః వర్గ్యః వర్గ్యాత్పూర్వః వర్గ్యపూ
ర్వః తస్యపూర్వస్య వర్ణస్య అవసానే పదసమయే పునః ప్ర
యత్నః కర్తవ్యః॥ యథా॥ సుకాష్ఠమఙ్ఙితిరుక్॥ కామః॥ తత్॥
దేవానాం॥ తం॥ బర్హిభిరితి॥ తాన్॥ తే॥ వ॥ పవర్గేపరతఃమశ్చ

వగ్రహమస్య నేష్యతే॥ ఓమిత్యత్ర మకారస్య పవర్గే పరేసతి అ
వగ్రహమకారస్య చవర్గే పరేసతి పునః ప్రయత్నాన్న కర్త
వ్యః॥ యథా॥ ఓంపాకయజ్ఞం వైవైపాకయజ్ఞం పాకయ
జ్ఞంవా అన్వనువై పాకయజ్ఞం పాకయజ్ఞంవా అను॥ శంభవ
ఇతిశంభవే॥ వ॥ ఊష్మణో వైకృత స్పర్శః పూర్వాంగం నభ
వేత్సదా॥ ఊష్మణః ఆదేశః వైకృత స్పర్శః పూర్వస్వరాం
గం నభవేత్॥ అర్థాత్పర స్వరాంగం భవత్యేవ॥ యథా॥ శ్న
ష్టినస్తత్ర ఛ్నుష్టినశ్నుష్టినస్తత్పురుషాణాం పురుషాణాం తచ్ఛ్న
ప్టినశ్నుష్టినస్తత్పురుషాణాం॥ క్ష్వథద్వ్యత్రంవృత్రగ్క్ష్వథచ్ఛ
దద్వ్యత్రముతోతవృత్రగ్క్ష్వథచ్ఛథ ద్వ్యత్రముత॥ ఊష్మణో
వైకృతస్పర్శ ఇతికిం॥ తచ్ఛందసాం ఛందసాం తత్తచ్ఛంద
సాంచందస్త్వం ఛందస్త్వం చందసాంతత్తచ్ఛందసాంఛంద
స్త్వం॥వ॥నస్యాద్రేఫస్తు పూర్వాంగ మృకారే ప్రచయేపరే॥ప్ర
చయఋకారే పరేసతి రేఫః పూర్వస్వరాంగంస్యాత్॥ యథా॥
ఋపెర్ృపెర్త్వా ఋపెర్ృపెర్ృపేర్ృపెర్వా పితాపితావా
ఋపె ర్ృపెర్ృపేర్ృపెర్వా పితా॥ ప్రచయ ఋకారపర ఇ
తికిం॥ పునర్ఋతు నర్తునా పునః పునర్ఋతునాహానర్తునా పునః పు
నర్ఋతునావా॥ వ॥ అంతస్థారహితాదూష్మా వికృతా దుత్తమో
త్తరాత్॥ స్పర్శాదనుత్తమాదూర్ధ్వ మానుపూర్వ్యం ద్వ్యథా
క్రమం॥ అంతస్థాభిః రహితః అంతస్థారహితః తస్మాదంతస్థార
హితా దూష్మణః అవికృతః అనాదేశః తస్మాత్ ఊష్మావికృతాత్
ఉత్తమః ఉత్తరో యస్యసః ఉత్తమోత్తరః తస్మాదుత్తమోత్త
రాత్ అనుత్తమాత్స్పర్శాత్ ఊర్ధ్వంపరత్ర ఆనుపూర్వ్యాత్॥

ప్రథమాత్పరః ప్రథమయమః ద్వితీయాత్॥ ద్వితీయయమః॥ తృ
తీయాత్తృతీయయమః॥ చతుర్థాచ్చతుర్థయమః॥ ఏవంక్రమేణ
యమాగమోభవతి॥ యథా॥ రుక్మ్ణఅంతరంతా రుక్మ్ణరుక్మ్ణఅం
తర్విశ్వంతా రుక్మ్ణరుక్మ్ణఅంతర్విః విమథ్నానాయో యో విమ
థ్నానావిమథ్నా నామోదధాతి దధాతి యో విమథ్నా నావిమ
థ్నా నామోదదాతి॥ యజ్ఞైయజ్ఞేనోనో యజ్ఞైయజ్ఞైయజ్ఞై
యజ్ఞై నఈనస్తూ యజ్ఞైయజ్ఞైయజ్ఞైయజ్ఞైనశాత్॥ అదాఖ్యా
నాదఖ్న్వన్న దఖ్న్వన్న దాఖ్యానా దాఖ్యా నాదఖ్నువం తత్ర
పదఖ్నువన్న దాఖ్యా నాదాఖ్యానాదఖ్నువంతత్॥ అంతస్థాప
రంశాదివితి॥ కాణ్ణ్యత్వైతే నపాణ్ణికాణ్ణ్యతేనసాంవైతే న
సాణ్ణ్ణాణ్వ్యంతేనసా॥ విష్ణ్వనుస్థితస్సనవిష్ణ్వనుస్థితో విష్ణ్వ
నుస్థితస్సే ప్రపిద ప్రపిత్స విష్ణ్వనుస్థితో విష్ణ్వను స్థితస్సే ప్ర
పీడ... అవికృత ఇతికిం॥ క్ష్వధద్వ్రతం వ్రతక్ క్ష్వధ
క్ష్వధ స్వ్రతముతో తవ్రతక్ క్ష్వధ క్ష్వధద్వ్రతముత ॥ ఉ
త్తమోత్తర ఇతికిం॥ కృణ్వోవః కా 2 తక్ష్ణ్వోదాస్యామో
దాస్యామోవః కా 2 తక్ష్ణ్వోదాస్యామ॥ అనుత్తమ స్పర్
శ ఇతికిం॥ యుస్మైనోయద్వస్మై అగ్నాగ్నే యద్వాస్మైఅగ్నా॥
వ॥ సంయుతానుస్వారవేషు చాన్ట్యమద్యేవసానకే॥ వ్యాకా
నాకార ఊర్ధ్వ చద్వితస్వావితి నిశ్చితా॥ ఓష్ఠ్యాభవః ఓష్ఠ్యాః
ఓష్ఠ్యస్వర యో. మధ్యంతస్మిన్ సంయుతశ్చ అనుస్వారశ్చ వ
కారశ్చ సంయుతానుస్వారవాః॥ తేషుస్థితేషు సత్సు అవస్థానే
వాసతి వ్యక్తా వాసత్యాం ఓకారే ఊర్ధ్వపివాద్వితీయోష్ఠ్యః క
ర్తవ్యః॥ యథా॥ మదోర్వై వైరుదోరుదోర్వై వైకూరః కూ

న॥ నైనమదో౹రుదో౹ వైకూ౹రః॥ ప్రథమోఽగ్ శరగ్శః ప్రథమః
ప్రథమోఽగ్శ స్కందతి స్కందత్యగ్శః ప్రథమః ప్రథమోఽగ్
శః స్కందతి॥ అగ౹పువ్రా అగ౹గుప్రగ౹ గుప్రగ౹పువ్రా అగ౹
పుప్రి అగ౹గువా౹గ్రగ్రగ గుప్రగ౹పువ్రగ౹గుప్రగ౹॥ సూన్న
యమితి సు॥ ఉన్నియం॥ ఓతెతఓఓతెయంతియంతిత ఓఓతె
యంతి॥ ఏతౌ పూతౌ పూతానతావతౌ పూతౌ మేధ్యామేధ్యా పూ
తావతావతౌ పూతౌ మేధ్యా॥ ఏవంస్థిత ఇతిక్రం॥ కుసురుబింద
శాస్త్రాలకీ॥ వ॥ ఓష్ఠ్యమధ్యస్థితాహాశ్చ ద్విసర్గాదుత్తరశ్చ పః అ
పూర్వ్యవాయుంతాలుభ్యాం మాం హకోష్ఠ్యం వదత్తథా॥ ఓష్ఠ్య
నాః మధ్యంతస్మిన్ ఓష్ఠ్యమధ్య హకారస్థితశ్చేద్వా విసర్గా
దుత్తరః పకారస్థితశ్చేద్వా తాలుభ్యాం వాయుమాపూర్య్యఅన
వంతాత్ పూరయిత్వావదేత్॥ నః మాం హకోష్ఠ్య ఇతిస్మృతిః॥
యథా॥ ఈనక్షరంతి జుహ్వేష్వృతేన॥ గుహ్యావాపిషాగ్ని॥ త
ప్నమాదుహావాన్యేక్నామెక్॥ వ॥ అరుహామరుహాదుహోరుష రాదు
ష్వమేష్వపి॥ అరుహం॥ అరుహాత్॥ రుహ॥ అరుషపిశేషు గ్రహ
ణాద్రహాత్పర ఉకారస్యాత్॥ యథా॥ అహందీర్ఘామరుహం॥
అవాహో మధ్య మరుహద్భరణ్య॥ అరుహామరుహాదితిక్రం॥ కార్
హాతిసహస్రం॥ అర్హన్బిభర్షి॥ పర్యాప్తమర్హాతిమనః॥ రు
హంశ్చ్రితపక్షకదేశో బహూపాదానార్థః॥ స్వారుహోయన్నత్ర
గాదృశే॥ అథో స్వారుహావైనాంకనో౹తి॥ అరుష్మితపక్షకదే
శో బహూపాదానార్థః॥ అగ్నిర్వా అరుషః॥ అరుషంభరిభ్రాదర్బ్
శేషేణ॥ అరుషంమిమేధ్యస్యజప్రశస్త॥ అరుషేతిక్రం॥ అత్వాహార్
ష మంతరభూః॥ దుర్మర్షమాయుశ్రియెరుచానః॥ చత్వారఅర్

సెయాః ప్రాశ్నువంతి॥ వ॥ సస్వరపోథఉర్ధ్వేషుశషహేషు పరే
షుచ॥ భవేదుకారో రేఫాత్పూర్వస్వరభక్తిర్న విద్యతే॥ స్వరేణస
హితః సస్వరః సస్వరశ్చాసౌ పరశ్చ సర్వరపః। శశ్చషశ్చహ
శ్చ శషహాః॥ తేషుస్వరసహితపకారః పూర్వశ్చేత్॥ శషహేషు
పరేషునత్సురేఫాత్పూర్వ ఉకారస్స్యాత్॥ యథా॥ పరుషః పరుషః ప
రిః పురుషః పురుషోనిధనం॥ ప్రతిపూరుషమేకకపాలాన్॥ స
హస్రశీర్షాపురుషః॥ పురుహూతః పురుక్షు॥ పకారపూర్వ ఇతి
కిం॥ కీర్శాగృధ్రా॥ వర్షవృద్ధం॥ దుర్మర్షమాయుః॥ కోర్హ
తిసహస్రంపశూన్॥ వ॥ యథాపుత్రంహరేద్వ్యాఘ్రీ దంష్ట్రా
భ్యాంమునపీడ్యచ॥ పతతీతి భయాత్తద్వత్సర్వవర్ణాన్ప్రయో
జయేత్॥ వ్యాఘ్రీపుత్రంస్థలాంతర ప్రాపణయనకాలే దం
ష్ట్రాభ్యాంనపీడ్య పతీతిభయాత్॥ సూక్ష్మగ్రహణంకృత్వాయథా
హరేత్తద్వత్॥ అధ్యేతాసర్వవర్ణాన్ప్రయోజయేత్ వర్ణో
చ్చారణంకుర్యాత్॥ యథా॥ నమోధిపతయేదిపతయే నమోన
మోధిపతయేధిపతి రథిపతిరదపతయే నమోనమోధిపతయేధిప
తి॥ యన్నవంనవం యద్యన్నవమైదన్నవంయద్యన్నవమైత్॥
వ॥ హరిశబ్దో భవేదాదౌన విసర్గ ఉదాత్తగః॥ ప్రణవేనసం
ధిస్స్యాదంతే స్వరితభాగ్భవేత్॥ ఆదౌ అధ్యాయాదౌ హరిశబ్దః
విసర్గేణసహితః సవిసర్గః ఉదాత్తం భజతీత్యుదాత్తభాక్॥
అధ్యాయాంతే హరిశబ్దః అంత్యస్వరితో భవేదిత్యర్థః॥ హరిశ
బ్దః సర్వత్రప్రణవేన సంధిర్న స్స్యాత్॥ యథా॥ ఓం 4 బృహస్ప
తి రక్షామయిఌశ్రేష్ఠే దేవాదధీరసే॥ అంత్యస్వరితో యథా।
యోనిస్సముద్రో బంధుః॥ హరిః ఓం 3॥ వ॥ సర్వదాతైత్తిరీయే

స్యాదనుస్వారో గసంయుతః॥ యజుర్వేదే అనుస్వారస్యపూ
ర్వార్థః గకారసంయుతస్స్యాత్॥ యథా॥ అగ్శునా రౌఅగ్ శుః॥
వ॥ నశాంత్యుత్తర ఓం పూర్వ ఆత్మంపూర్వస్వరూప॥ యజుర్వే
దె తైత్తిరీయె అనుస్వారః ఓం పూర్వొశాంత్యుత్తరెసతి ఆత్మం
పూర్వొనరూపం పరేసతి గకారసంయుతొనస్యాత్॥ యథా॥
ఓంశాంతిశ్శాంతిశ్శాంతిః॥ పరమాత్మం ఓంపూర్వఇతికిం॥ అం
తరిక్షగ్ శాంతిః॥ శాంతిపరఇతికిం॥ ఓగ్ సువః॥ ఓగ్ సత్యం॥ ఆ
త్మంపూర్వఇతికిం॥ రూపాగ్ సరూప॥ సరూపంపరఇతికిం॥ రూ
పగ్ సరూపః॥ వ॥ ఆద్యన్మకారసంయోగః ప్రణవః పరికీర్తి
తః॥ యథా॥ ఓంపాకయజ్ఞం ప్రవె॥ వ॥ యజుష్యోంకార ఉచ్చ
స్స్యాదోంతద్బ్రహ్మేతిషడ్యమా॥ యజుర్వేదె ఓంకార ఉదా
త్తస్స్యాత్॥ ఓం బ్రహ్మమేధయా॥ ఓమితిబ్రహ్మ॥ ఓమిత్యేకాక్షరం
బ్రహ్మ॥ ఓంతద్బ్రహ్మేతిషడోంకారాః స్వరితా భవంతి॥ య
థా॥ ఓంతద్బ్రహ్మ ఓంతద్వాయుః॥ఓంతదాత్మ॥ఓంతత్సత్యం॥
ఓంతత్పుర్వోన్నమః॥ ఆదిమధ్యావసానేషు వేదస్య ప్రణవస్థితః॥
చాతుర్మాత్రోద్విమాత్రో త్రైత్రిమాత్రస్స్యాదనుక్రమాత్॥ యజు
ర్వేదస్య ఆదిమధ్యావసానేషుస్థితః ప్రణవః అనుపూర్వ్యేణ చా
తుర్మాత్రికః ద్విమాత్రికః త్రిమాత్రికః భవతి॥ యథా॥ ఓంనా
యుష్యగ్ శ్వేతం॥ ఓం 2 మేధాదేవీజుషమాణానఆగాత్॥ కల్ప
యాతి ఓం 3॥ వ॥ ఆదిమధ్యావసానేషు యజుషి ప్రణవేష్వపి॥
నాదః క్రమాన్త్రిమాత్రికస్స్యాత్పాదమాత్రోర్ధమాత్రిక॥ యజుషియ
జుర్వేదె తావత్॥ ఆదిశ్చమధ్యశ్చ అవసానశ్చ ఆదిమధ్యావసా
నాః తేషుప్రణవేషునాదః అనుపూర్వ్యేణమాత్రాకాల. పాద

మాత్రాకాలః అర్థమాత్రాకాలః భవతి॥ యథా॥ ఓంచాత్వా లాద్విస్త్రియాక॥ ఓం బ్రహ్మమేధయా॥ యోనిస్సముద్రోబంధుః ఓం॥ వ॥ ప్లుతస్వర స్తైత్తిరీయ ఉదాత్త స్స్వర్వత్రో భవేత్ ॥ యజుర్వేదె ప్లుతస్వరః సర్వత్ర ఉదాత్తో భవతి॥ యథా॥ అగ్నా 3 ఇపత్నీనా 3 స్సజూః॥ అగ్నిహోత్రం 3 నహోతవ్యా 3 మితి॥ వ॥ నోచ్చస్విదాసీద్వాక్యాంతె॥ నత్వాభీరివవిందతీ 3॥ వాక్యాంతె స్విదాసీదిత్యత్ర నత్వాభీరివవిందతీత్యత్రచ ప్లుతస్వరః నోదాత్తస్స్యాత్॥ యథా॥ ఉపరిస్విదాసీత్॥ వాక్యాంతఇతికిం॥ అథస్విదాసీ3త్॥ నత్వాభీరివవిందతీ3॥ వ॥ తైత్తిరీయపారక్షుద్రగ్రంథేషుసర్వతః॥ చత్వారో రంగదీర్ఘాశ్చ పంచరంగప్లుతాస్తథా॥ తైత్తిరీయశ్చపారక్షుద్రశ్చ ఆరణ్యశ్చ తైత్తిరీయపారక్షుద్రగ్రంథాః తెషుగ్రంథేషు సర్వత్రరంగదీర్ఘాః చత్వారః రంగప్లుతాః పంచభవంతి॥ నిత్యన్త్వవతాం 2 ఇమిః రయింనకశ్చిన్మృవాం 2 అనాహః॥ దెవాం 2 ఉపప్రైత్సస్తభిః॥ అమిత్రాన్నుస్న్యామిస్వాం 2 అహం॥ రంగప్లుతాయథా॥ సుశ్లోకాం 4॥ సుమంగలాం 4॥ ఉపహూతాం 4॥ యశోమమాం 4॥ యద్భ్రం 4॥ సార్థద్విమాత్రానాసాయా హృదివ్యాఘ్రిదలోపమః॥ కాంస్యరావోపమః కంఠెనకంప ఏకమాత్రికః॥ మూర్ధ్న్యర్థమాత్రః సౌస్వరాష్ట్రనారీనాదోపమస్స్మృతః॥ నాసావినిసృతశ్చాతుర్మాత్రో రంగప్లుతో భవేత్॥ రంప్లుతస్య ఉచ్చారణనియమంస్థాన నియమంకాల నియమంచాహ॥ రంగప్లుతస్య ఆదిః సిరసునాసికః॥ నాసికాయాముచ్చారణీయః॥ అద్యర్థద్విమాత్రాకాలః॥ ద్విమాత్రార్ధకాలో భవతీత్యర్థః॥ రం

గప్లుతస్యమధ్యమః॥ హృదయోవ్యాఘ్రిరుతోపమః వ్యాఘ్రిధ్వని
వత్॥ కంఠేకాంస్యధ్వనివత్కంపేనసహితః సకంపః ఏకమా
త్రాకాలోభవతి॥ రంగప్లుతస్య అంత్యః మూర్ధ్నిస్థానే సారా
ప్రినారీస్వర ఇవచ నాసికాభ్యాం వినిస్సృతః అర్ధమాత్రా
కాలస్స్యాత్॥ ఏవంరంగప్లుతశ్చతుర్మాత్రాకాలో భవతీత్య
ర్థః॥ ప॥ యోగాగ్నిశబ్దేగనయోస్తత్త్వయోః పిండవద్భవేత్॥ గ
నాన్యపంచమస్పర్శయోగేతు పృథగుచ్యతే॥ అగ్నిశబ్దేగకార
శ్చగనాతయోర్యోగే తత్రతత్త్వాయః పిండవత్॥ ఉచ్చారణీ
యః॥ యథా॥ తేనోగ్నయః ప్రపయః పారయంతు॥ యాన
గ్నయోన్వతప్యంత॥ గనయోరితికిం॥ అన్యోత్తమస్య అన్యస్పర్
శస్య సంయోగే పృథగివఉచ్యతే॥ అన్యథానభవతి॥ యథా॥
రుక్మముపదధాతి॥ ఏమథ్నాసాయోదదాతి॥ యుఘ్నత్రిణః॥ ద
ధ్నాతనక్తి॥ విద్మాతేఅగ్నే॥ ప॥ అసంయుతోంతగోనస్యాద్యవ
హోషుపరేషుచ॥ అంతంగచ్ఛతీత్యంతగః పదాంతగః నకారః
యవహోషుపరేషు సత్సు అసంయుతస్స్యాత్॥ యథా॥ సక్ పద
బః॥ త్రిప్రిన్ హాహానాంపతే॥ మిత్రోజనాన్యాతయతి॥ ఏకాన్
హొబమానజుహావృః॥ యవహపరఇతికిం॥ వీరాన్మానః॥ ప్రైష్ణవాక్ర
క్షోహణః॥ ప॥ అసంయుతో ప్రవృత్వేర్ధ్వే అవగ్రహస్థోపినాభ
వేత్॥ పదాంత నకారం ప్రవృత్య ఏవం పరోవా అవగ్రహా
తిష్ఠతీత్యవగ్రహస్థః అవగ్రహస్థోపి హాయవహోషుపరేషు సత్సునసం
యుతస్స్యాత్॥ యథా॥ స్త్రసాన్వ్రితమూప్రైతి॥ యస్మిన్స్వప్రత్రం
వృత్రతూర్యేతకార॥ కాన్వ్యద్యత్॥ ప్రవృత్యర్ధ్వఇతికిం॥ ఏ
కాన్ హొబమానజుహావృః॥ ఏకాన్ హా అరుణః॥ అత్మగా 3 ఇత్య

హ్వాయత్॥ అవగ్రహస్థోయథా॥ తస్యాత్మన్వదజాయత॥ బ్రహ్మ
త్మన్వద సృజత॥ మూర్ధన్వతీ పురోను వాక్యాభవతి॥ ఓమన్వతీ
తేస్మిఁ యజ్ఞే॥ అవగ్రహస్థ ఇతికిం॥ అస్మిన్ యజ్ఞే అవగ్రహస్థఇ
తికిం అస్మిన్ యజ్ఞే॥ వ॥ పదాంతస్థో జకారశ్చహవయోః పూర్వ
తస్థితః అనుయుతో భవేత్తత్రవ్యపరో యపరోన చేత్॥ పదాం
తస్థితః జకారః హశ్చవశ్చహవౌతయోః పూర్వతస్థితస్సన్ అ
నంయుతో భవేత్॥ యథా॥ ప్రత్యఙ్ హకారం॥ యద్రియఙ్ వా
యు॥ హవయోః పూర్వ ఇతికిం॥ ప్రత్యఙ్మేతి॥ ప్రత్యఙ్ఙుదహః॥
నచపదాంతస్థ జకారః వ్యపరో యకారపరో వా అనంయుతో
నభవతీత్యర్థః॥ అర్థాత్సంయుతో భవతీత్యర్థః॥ యథా॥ తతోవిష్వ
ఙ్వ్యక్రామత్॥ అర్వాఙ్యజ్ఞస్సంక్రామతు॥ యద్రియఙ్ వాయు
ర్వాయుర్యద్రియఙ్యద్రియఙ్ వాయుర్వాతివాతి వాయుర్యద్రియ
ఙ్యద్రియఙ వాయుర్వాతి॥ దేహియుఙ్క్ష్వగ్ధిహ దేహియుఙ్క్ష్వసి
యుఙ్క్ష్వగ్ధిహిదేహియుఙ్క్షి॥ వాజిన్ యుఙ్క్ష్వజవాజిన్ వాజిన్ యుఙ్క్ష్వ
స్వనుయుజవాజిన్ వాజిన్ యుఙ్క్షను॥వ॥ అచ్పరోష్మపరో రేఫ స్వర
భక్తిర్భవేత్సదా॥ అచ్ పరో యస్యసః అచ్పరః అచ్పరశ్చాసా
వూష్మాచ అచ్పరోష్మా అచ్పరోష్మా పరోయస్యసః అచ్పరోష్మప
రః రేఫస్వరభక్తిర్భవతి॥ యథా॥ యద్దర్శపూర్ణమాసౌ॥దర్
శపూర్ణమాసౌ॥ బర్ నన్హ్యాతి॥ దేవబర్హిశ్శతవల్శం ॥ అ
చ్పరోష్మ పరఇతికిం॥ బిభర్ష్యస్త్రవ॥ పార్శ్వాభ్యాగ్స్వాహా॥
పృదంబర్స్వేభిః॥ తర్ష్యల్పాప్పృథివీ॥ వ॥ లకారోహపరో భక్తిః
శపరో వా భవేత్తథా॥ లకారః హపరో వా శకారపరో వా స్వర
భక్తిస్స్యాత్॥ యథా॥ తస్మాఏతామల్హా అలభేత॥ శతవల్శం

విరోహ॥ శవర ఇతికిం॥ బైల్వ్వాయూహో భవతి॥ కల్వాంజుహో తి॥ వ॥ ఋకారస్యద్విధాభక్తిః స్వచపాద చతుష్టయః॥ సర్వత్ర ఋకారః ద్వివిదాస్వర భక్తిస్స్యాత్॥ స్వరస్యభక్తిః స్వరభక్తిః॥ అవయ ఇత్యర్థః॥ నచఋకారః పాదచతుష్టయః॥వ॥ తత్ర రేఫాత్మకౌమధ్యే ద్వావాద్యంతౌ స్వరాత్మకౌ॥ తత్రఋకారమధ్యేద్వౌపాదౌ రేఫాత్మకౌభవతః॥ ఆద్యంతౌపాదౌ స్వరాత్మకౌభవతః॥ వ॥ స్వరాంశేనైవపూర్వేణ పూర్వరేఫం చయోజయేత్॥ హకారోష్మసంయుతాస్యాత్సా భక్తిర్వ్యంజనోదయా॥ పూర్వస్వరాంశేనైవ పూర్వరేఫంచ యోజయేత్॥ సాపూర్వస్వరాంశ స్వరభక్తిః హకారోత్తరాసతీ॥ సంవృతకరణా వ్యంజనోదయా చేత్యుచ్యతే॥ యథా॥ బర్హిషా హం॥ వేదిర్బర్హిః॥ వ॥ ఉత్తరేణ స్వరాంశేనరేఫంచయోజయేత్॥ సాభక్తిశ్శషసోష్మవాచేద్వివృతాస్యాత్స్వరోదయా॥ ఉత్తరేణ స్వరాంశేన ఉత్తరరేఫంచ యోజయేత్॥ సన్నికృష్టం కుర్యాదిత్యర్థః॥ సాభక్తిశ్శషసోష్మాసతీ వివృతాస్వరోదయేత్యుచ్యతే॥ యథా॥ కీర్శాగృధః॥ వర్షుకః॥ బర్సన్మహ్యతి॥ ఋకారవల్లికారస్య స్వరభక్తః॥ వ॥ వ్యంజనాంతా స్వరాంతాచ సంవృతావివృతాతథా॥ పాదచతుష్టయస్యల్కారస్య మధ్యే లకారాంశౌ ఆద్యంతౌ స్వరాంశౌభవతః॥ పూర్వస్వరాంశేనపూర్వ లకారాంశంయోజయేత్॥ హకారపరేసతి॥ సంవివృతకరణా వ్యంజనోదయాభవతి॥ యథా॥ వుల్హాతిల క్షేత॥ ల్కారస్య ఉత్తరస్వరాంశేన ఉత్తరలకారాంశంయోజయేత్॥ శషసోష్మసతి వివృతకరణా స్వరోదయా భవతి॥

వల్ శేభ్య స్వాహా॥ శతవల్శం విరోహ॥ అథ కాలనిర్ణయ ఉ
చ్యతే॥ వ॥ ఏకమాత్రం వదెచ్చాషా ద్విమాత్ర వాయసస్తథా॥
శిఖీవదేః త్రిమాత్రంతునకులశ్చార్ధమాత్రకం॥ చాషః వసవా
యసః ఏకమాత్రాకాలంవదతి॥ గ్రామ్యః వాయసః ద్విమా
త్రాకాలం వదతి॥ శిఖీమయూరః॥ త్రిమాత్రాకాలం వదతి॥
నకులః॥ బభ్రుః॥ అర్ధమాత్రాకాలం వదతి॥ యథా॥ వత్సావాః
3॥ అల్పతరోణు కాలస్యాదేతస్మాత్రాదిలక్షణం॥ అల్పతరః
సూక్ష్మకాలః అణుకాలస్యాత్ ॥ యథా॥ అగ్నమొఘూంఘ్ణు॥
వ॥ వ్యంజనోర్ధ్వం వ్యంజనంస్యా దణుమాత్రమితీరితం॥
వ్యంజనం ఊర్ధ్వం యస్యతత్ వ్యంజనోర్ధ్వ వ్యం జనం
అణుమాత్రాకాల మిత్యుచ్యతే॥ యథా॥ వ్యతిషజేత్తే భ్రాత్రవ్యా
న్యజాయతే॥ వ్యంజనోర్ధ్వ ఇతికిం॥ తస్మాత్॥ వ॥ అసంయుతే
విరామస్యా ద్వర్ణయో రణుమాత్రికః॥ వర్ణయోమధ్య వి
రామః అసంయుతే వర్ణపరేసతి అణుమాత్రికస్యాత్ ॥ య
థా॥ గాత్రైవాపితత్॥ అసంయోగపర ఇతికిం॥ వ్యర్థయె యమి
తి॥ వ॥ విసర్గో వ్యంజనం భక్తిస్స్పర్శోర్ధ్వోవస్తై ఏవచ॥ హ్రస్వా
న్నో యవహోర్ధ్వాంత్య ఏతేషామర్ధమాత్రికః॥ విసర్గశ్చవ్యం
జనంచ స్వరభక్తిశ్చ స్పర్శః ఊర్ధ్వోయస్యనః స్పర్శోర్ధ్వః
వకారశ్చ హ్రస్వాత్పరః యవహోర్ధ్వః పదాంత నకారశ్చ
ఏతేషాం అర్ధమాత్రాకాలస్యాత్॥ యథా॥ చత్వారః కురు
తేతస్మాత్॥ తేనాగ్ హరతి॥ అగ్రేవృణ్ణ॥ తవన్ యదాపూర్వం॥
సత్వాదం నవదేత్॥ అస్మన్హా 3 ఇత్యాహ్వాయత్॥ వ॥ అవ
సానేలకారస్య త్రిపాదమాత్రికో భవేత్॥ పదావసానె లకార

స్య త్రిపాదమాత్రకాలస్స్యాత్॥ పదావసానే లకారో యథా॥ బహిష్టైఅస్తుబాల్॥ అవసానఇతికిం॥ బైల్వో యూపో భవ్వతు సో॥ వ॥ ఏకమాత్రాంతగో నస్స్యాద్దీర్ఘాత్తు యవహిత్తరః॥ యశ్చవ శ్చహాశ్చయనహాః తె ఉత్తరె యన్యనః యవహిత్తరః దీర్ఘాత్పరః॥ పదాంతగః నకారః ఏకమాత్రికస్స్యాత్॥ యథా॥ మిత్రాజనాన్ యాతయతి॥ ఏతాణ్ వా అరుణ॥ ఏతాన్ హేమానజుహువు॥ దీర్ఘాత్పర ఇతికిం॥ ఏతస్మిన్ వైలోక ఇంద్రో వృత్రమహన్॥ వ॥ వర్ణానుసారిణీ వ్యక్తిరాది ద్విర్ఘ్యేకమాత్రికా॥ ఆద్యాదీర్ఘ॥ అస్యా అక్షీత్యాది దీర్ఘవ్యక్తిః॥ వర్ణానుసారిణీ సంజ్ఞికా ఏకమాత్రికాస్స్యాత్॥ యథా॥ ఆపోవా ఇదమగ్రె॥ క్షరాసో అనుదృశ్య॥ వ॥ సావర్ణానుసృతిర్వ్యక్తి రంత్యదీర్ఘ్యైకమాత్రికా॥ అంత్య॥ దీర్ఘ॥ అస్యా॥ అక్షీత్యాదిదీర్ఘవ్యక్తిః సావర్ణానుసృతిసంజ్ఞికా ఏకమాత్రికాస్స్యాత్॥ యథా॥ తఆవహంతికవయః॥ నతొంత్యమాద॥ వ॥ పాకవత్యుభయహ్రస్వవ్యక్తిః పాదోనమాత్రికా॥ ఉభయస్వరౌ పూర్వాపరస్వరౌ హ్రస్వౌ అస్యాస్త ఇత్యుభయహ్రస్వవ్యక్తిః పాకవతీసంజ్ఞికా పాదోనమాత్రికా త్రిపాదమాత్రికాస్స్యాత్॥ యథా॥ సఉవెశవిగ్శవర్త్తని॥ యఉద్యం తస్తోమాః॥ యఉ వైనమేవంవేద॥ వ॥ వ్యక్తిః పిపీలికా పాదమాత్రికోభయదీర్ఘకా॥ ఉభయదీర్ఘ అద్యంతదీర్ఘవ్యక్తిః పిపీలికా సంజ్ఞికా పాదమాత్రికాస్స్యాత్॥ యథా॥ వా అరణ్యం॥ సోఏతస్మై వైన్య॥ యాఆవివిశుః॥ వ॥ నాద్యో హ్రస్వా ద్విమాత్రతస్స్యాద్దీర్ఘాత్తు మాత్రికో భవేత్॥ హ్రస్వాత్పరో [illegible]

స్మిన్॥ వీర్యం॥ దీర్ఘాత్పరో నాదః ఏకమాత్రికస్స్యాత్॥ ౧౦ థా॥ అర్వాజ్॥ ఏతాన్॥ వ॥ హ్రస్వసంయోగమధ్యస్థోను స్వారో హ్యేకమాత్రికః॥ హ్రస్వశ్చసంయోగశ్చ హ్రస్వసంయోగౌ తయోః మధ్యస్థః అనుస్వారః ఏకమాత్రాకాలస్స్యాత్॥ యథా॥ సగ్ంశ్రవాహ॥ సగ్ంస్కృతం॥ హ్రస్వసంయోగమధ్యగ ఇతికిం॥ యోగ్ శుం॥ తాగ్ంహంసైః వ॥ హ్రస్వాద్ద్విమాత్రోనుస్వారః ప్లుతాద్దీర్ఘాచ్చమాత్రికః॥ హ్రస్వస్వరాత్పరః అనుస్వారః ద్విమాత్రస్స్యాత్॥ దీర్ఘాత్పరః ప్లుతాత్పరో వా ఏకమాత్రికస్స్యాత్॥ యథా॥ సగ్ నమిస్త్యవసే॥ అగ్ం హోతారం నూ చే॥ అజీఘాగ్ంసన్॥ పుమాగ్ంసం॥ వ॥ అనుస్వారస్వరోర్ధ్వశ్చ ద్విరామోమధ్యగస యోః సపాదమాత్రికౌస్స్యాతా మనుస్వార విరామకౌ॥ స్వరః ఊర్ధ్వ యస్య సః స్వరోర్ధ్వః స్వరోర్ధ్వానుస్వారశ్చ తత్స్వరశ్చతయోః మధ్యం గచ్ఛతీతిమధ్యగః॥ విరామశ్చాపి ఏతౌ అనుస్వార విరామౌ సపాదమాత్రికౌస్స్యాతా మిత్యర్థః॥ యథా॥ మర్త్యాగ్ం ఆవివేశ॥స్తో అస్మాగ్ం అభయతమేన నేషత్॥ గోమాగ్ం అగ్నేవిమాన్॥ ఇడావాగ్ ఏష ఆసుర॥ వః హ్రస్వాద్ద్విమాత్రికౌస్స్యాతాం ఖథోర్ధ్వపచరే జనౌ॥ జశ్చనశ్చజనౌ హ్రస్వాత్పరౌ ద్విమాత్రికౌస్స్యాతాం నకారోర్ధ్వ ఖకారోర్ధ్వ వసతి॥ యథా॥ సద్యక్షుమాసైస్యాత్॥ ఏమస్థాదయామి॥ హ్రస్వపూర్వఇతికిం॥ పాఙ్క్తో మః॥ శార్ధూ ర్ధాన్॥ వ॥ జనావనిత్య ఖథోర్ధ్వషపరే హల్పరేచసో॥సాన్నిధ్యాత్॥ హ్రస్వపూర్వ ఇతిలభ్యతే॥ హ్రస్వాత్పరౌ జకార నకారౌషకారోత్తరౌ నిత్యఖథోర్ధ్వనతి ద్విమాత్రికౌ స్యా

[illegible]

మాత్రికౌస్యాతాం। యథా॥ ప్రత్యక్షుడహ॥ వ॥ ప్రణవాంతే వ
వర్గోర్ధ్వే అవగ్రహాంతే తథైవచ॥ వాక్యాంతేతువిరామశ్చ సా
ర్ధమాత్రః ప్రకీర్తితః॥ ప్రణవస్య అంతః తస్మిన్ పవర్గోర్ధ్వేస
తి విరామశ్చ అవగ్రహాంతే విరామశ్చ వాక్యాంతే విరామశ్చ
అర్ధేనసహితః॥ సార్ధః సార్ధశ్చాసౌ మాత్రికశ్చ సార్ధమా
త్రికస్స్యాత్॥ యథా॥ ఓం బ్రహ్మవాదినోవదంతి॥ ప్రపైత్విప్ర=
ప్ర॥ యజ్ఞైయజ్ఞ ఇతియజ్ఞై=యజ్ఞే॥ సప్తసప్తేతిసప్త=సప్త॥ శ
మీగస్త్వాదగ్నిం మంథతి॥ ఏషావాఅగ్నేర్యజ్ఞియాతనూః॥ విరా
మః ప్రణవాంతేచ పదాంతేచ ద్విమాత్రికః॥ పవర్గోర్ధ్వే వ్యతి
రిక్త ప్రణవాంతేన పదాంతేచ మీమః ద్విమాత్రికస్స్యాత్॥ య
థా॥ ఓం సావిత్రీజుహోతి॥ ఇషేత్వోర్జేత్వా॥ బర్హిష॥
అహం॥ దేవయజ్యయేతి దేవ=యజ్యయా॥ వ॥ అర్ధాంతే వా
వ్యగ్రంతేవా విరామస్స్యాత్త్రిమాత్రికః అర్ధాంతస్య అంత త
స్మిన్॥ విరామః త్రిమాత్రికస్స్యాత్॥ బుధః॥ అంతః తస్మిన్ విరా
మః త్రిమాత్రికస్స్యాత్॥ యథా॥ అపోహయత్ప్రజాపతే॥ సవేవ
పుత్రః॥ పృథివ్యాఅధ్యాభరత్॥ యుక్త్వాయమనసాదేవాన్॥వ॥
విరామః పంచమాత్రస్స్యాదనువాకస్య సర్వతః॥ అనువాకస్య
విరామః పంచమాత్రాకాలస్స్యాత్॥ యథా॥ ఉరుశగ్ం సమాన
ఆయుః ప్రమోషీః॥ దక్షిణైతద్వైవజ్రస్య రూపగ్ం సమృద్ధ్యై॥
వ॥ గ్రంథస్యాంతే విరామశ్చ త్రింశన్మాత్ర ఉదీరితః॥ గ్రంథాం
తే విరామః త్రింశన్మాత్రాకాలఇత్యర్థః॥ యథా॥ సోనస్సము
ద్రబంధుః॥ యేభ్యస్సైనస్త్వాహుః॥ తస్మాద్బ్రహ్మణోమహిమా
నం॥ వ॥ స్వరవ్యంజనయోర్మధ్యే తన్మాత్రస్స్వరకాలవత్॥

స్వరశ్చ వ్యంజనంచ స్వరవ్యంజనే తయోర్యోగ స్వరకాలవద్భవతీత్యర్థః॥ యథా॥ యదగ్నేయానికానిచాత్తే॥ వ॥ కాలవర్ణాన్ స్వరాంగాని కంపరంగ ప్లుతానిచ॥ కర్తవ్యాని క్రమాత్పృథగ్వర్ణావిచక్షణైః॥ హ్రస్వదీర్ఘ ప్లుతాన్ కకారాదివర్ణాన్ అకారాదిస్వరాన్ పూర్వాంగ పరాంగ వర్ణాన్ కంపస్వరాన్ రంగదీర్ఘ రంగప్లుత స్వరాన్ ప్లుతస్వరాన్ వర్ణక్రమపాఠజ్ఞైః పృథక్పృథక్ శాస్త్రతః ప్రాతిశాఖ్యాదిభిః వర్ణక్రమదర్పణేచ స్వరలక్షణం జ్ఞాత్వా వక్తవ్యానీత్యర్థః॥ యథా॥ వ్యతిషజేత్స్వే న్యశ్రీవాన్యజాయతే॥ పరస్వరాంగ అణుమాత్రాకాల యకార పరస్వరాంగ అణుమాత్రా కాల రేఫ పరస్వరాంగ అణుమాత్రా అణుమాత్రాకాల తకార పూర్వస్వరాంగ అణుమాత్రాకాల అభినిధాన తకార పూర్వస్వరాంగ అణుమాత్రాకాల సకార పూర్వస్వరాంగ అణుమాత్రాకాల షకార పూర్వస్వరాంగ అణుమాత్రాకాల పూర్వస్వరాంగ షకారద్వృషగత ప్రస్వరిత ద్విమాత్రాకాల ఏకారః॥ ఏవం సర్వత్ర వర్ణవిచక్షణైః వక్తవ్య॥ వ॥ జ్ఞాత్వాపూర్వం ప్రాతిశాఖ్యం శిక్షాశ్చ ఘనదర్పణం॥ ఘనస్యాభ్యాసదానాభ్యాం భూసురో మోక్షమాప్నుయాత్॥ ఘనావధానం ప్రపఠన్సర్వశిక్షావిశారదః॥ ఘనదర్పణవిద్విప్రో బ్రహ్మస్థానమవాప్నుయాత్॥ నియతాహ్వాది సంహితాం పదక్రమముచ్చార్య జటాఘనాంతతః॥ ఘనదర్పణమప్యధీతవాన్సర్వకైవల్యమవాప్నుయాద్ద్విజః॥

ఇతి శ్రీచాడ సుబ్బావధాని సోమయాజులగారు స్వరలక్షణసార ఘనదర్పణ వ్యాఖ్యానంకృతం ప్రతిపదృశమ శేషం

పాహింజలిః॥ ప్రతికాసు ప్రతివిలిఖిత మేతచ్ఛాస్త్రమయా మహదా ధ్యా॥ తదఖిలమపిదృష్ట్వా సాధనాసాధనాస్త్ర తత్పరకృతమప రాధంక్షంతుమర్హంతుసంతః॥ బద్ధపృష్ఠకటిగ్రీవ స్తబ్ధదృష్టిర ధోముఖః॥ కష్టేనలిఖితంగ్రంధం పుత్రవత్పరిపాలయేత్॥ యాదృశీపుస్తకందృష్ట్వా తాదృశీలిఖితంమయా॥ అబద్ధంవాసు బద్ధంవా మమదోషో నవిద్యతే॥

ఇతి పనదర్పణం సంపూర్ణం.

వలయువారు

విశాఖపట్నంజిల్లా సాలూరు,

చాడ వెంకటనారాయణావధాని

అని వ్రాయవలెను.